

ΕΚΚΛΗΣΙΑ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΟΣ ΛΖ' | ΑΘΗΝΑΙ, ΦΙΛΟΘΕΗΣ 19 — ΤΗΛ. 27.689 | 15 ΜΑΪΟΥ 1960 | ΑΡΙΘ. 10

Ο ΚΑΛΥΤΕΡΟΣ ΥΜΝΟΣ

Ἡ ἀδρότερα καὶ περισσότερον χαρακτηριστικὴ εἰκὼν τῆς ἠθικῆς κρίσεως, ποὺ χαρακτηρίζει τὴν ἐποχὴν μας, εἶναι ἀσφαλῶς ἡ ἀναγραφεῖσα προσφάτως εἰδήσις, ὅτι ἡ Κυβέρνησις τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν ἀνησυχεῖ σοβαρῶς διὰ τὴν σημειουμένην ἐκεῖ συνεχῆ αὐξήσιν τῶν γεννήσεων νόθων τέκνων.

Οὕτω, συμφώνως πρὸς τὰ δημοσιευθέντα ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Ὑγιεινῆς στατιστικὰ στοιχεῖα, εἰς διακοσίας δέκα περίπου χιλιάδας ἀνέρχονται τὰ γεννηθέντα εἰς τὴν χώραν νόθα τέκνα κατὰ τὸ ἔτος 1958.

*

Ἀριθμὸς ἀληθῶς ἐκπληκτικός, ποὺ καταδικάζει ἀμειλίκτως τὰς συγχρόνους ἀντιλήψεις περὶ ζωῆς· καθ' ἃς τὸ χρεῖμα κατέστη ὁ σκοπὸς τοῦ ἀνθρωπίνου μόχθου· καὶ ὑπεραξία· καὶ δύναμις ἀνεξάρτητος. Ἡ δὲ ἀπόκτησις του ἀποτελεῖ τὸ ἀποκορύφωμα τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιτυχίας, ἐν τῇ συγχρόνῳ δράσει.

Τοιουτοτρόπως, μέσα εἰς τὰ πλαίσια τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως καὶ τῶν συγχρόνων ὀλιστικῶν οικονομικῶν ἀντιλήψεων, ἡ ζωὴ γίνεται ὀλοὲν καὶ περισσότερον ἡδονιστικὴ καὶ τρυφηλὴ. Καὶ ἡ διανόησις ὀλοὲν καὶ καταλυτικωτέρα τῶν ἀρχαίων παραδόσεων.

*

Ἀνέμενέ τις, ὅτι αἱ ἐπιτυχίαι τῆς Τεχνικῆς, ὑπερβαίνουσαι συνεχῶς τὰ ὅρια τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χώρου, καὶ μεταφέρουσαι τὸν ἄνθρωπον ἐρευνητὴν καὶ κατακτητὴν τῶν διαμέσων πλανητικῶν συστημάτων, θὰ ἐπηύξανον τὴν πνευματικότητά του. Καὶ ὅμως τὸ καιρικὸν καὶ τὸ χυδαῖον ἐπικρατεῖ ὀλοὲν καὶ περισσότερον εἰς τὴν ζωὴν. Ἡ ἠθικὴ

εὐαισθησία ἀμβλύνεται καὶ στεροῦται. Καὶ — χάριν τοῦ χρέματος — ἐπιδιώκεται ἀσυστόλως πανταχόθεν ἡ διέγερσις τῶν αἰσθήσεων, καλυπτομένη ὑποκριτικῶς ὑπὸ τὸν ἱερὸν μανδύαν τῆς Τέχνης. Ἡ οὐράνιος Ἀφροδίτη ἐξαφανίζεται πρὸ τῆς Ἀγοραίας καὶ τῆς Πανθήμου. Καὶ αἱ αἰθουσαι τῶν κινηματογράφων, ἀλλὰ καὶ ὁ τύπος, ἀποβαίνουν συχνότατα τὰ φυτώρια τοῦ πλέον ἀχαλινώτου αἰσθησιασμοῦ.

*

Καὶ τὸ ἐπακόλουθον; Ἡ διαφθορὰ τῶν ἠθῶν. Καὶ ἡ αὐξουσα ἐρωτικιστικὴ καὶ ἀποσύνθεσις τῆς κοινωνικῆς μας ζωῆς. Καὶ εἰς μὲν τὴν Ἀμερικὴν αἱ μυριάδες καὶ αἱ στρατιὰ τῶν δυστυχῶν νόθων. Ἐδῶ δὲ αἱ ἀτελεύτητοι βρεφοκτονίαι. Καὶ τὰ εἰδεχθέστερα καὶ τὰ ἀπαισιώτερα τῶν ἐγκλημάτων· ὅπως τὸ πρὸ ἡμερῶν συνταράξαν τὴν κοινωνίαν μας.

*

Παναγνυρίζομεν τὴν ἡμέραν τῆς «Μητέρας». Καὶ δικαίως. Διότι χωρὶς τὴν μητρότητα — πρὸς τὴν ὁποῖαν εἶναι ξένον τὸ μαχητικὸν καὶ κατακτητικὸν πνεῦμα τοῦ ἀνδρός — ὁ κόσμος δὲν θὰ εἶχεν ἀποφύγει τὴν κατάρρευσιν του καὶ τὴν καταστροφὴν του. Ἡ Σύζυγος — Μητέρα εἶναι ἡ κατέχουσα τὴν ἀθηντικὴν ἀγάπην, καὶ ἡ δωροφοροῦσα τὴν ζωὴν μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς αἰωνιότητος. Αὕτη συγκρατεῖ τὴν οἰκογένειαν καὶ οἰκοδομεῖ καὶ στηρίζει τὰς κοινωνίας καὶ τὰ Ἔθνη. Καὶ χάρις εἰς αὐτὴν ὑπερβάλλονται αἱ ἀμαρτωλαὶ βλέψεις. Μετασχηματίζονται τὰ ἐνστικτα εἰς βαθυτέρας ἠθικὰς ἐννοίας. Καὶ οἱ φυσικοὶ δεσμοὶ μεταβάλλονται εἰς ἀγίους καὶ πνευματικούς.

Δὲν ἀρκεῖ ὁμως διὰ τὴν ἐξύψωσιν τοῦ θεσμοῦ τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς, τὸ νὰ δημιουργῶμεν μόνον τυπικὰς ἐορτὰς πρὸς τὴν Σύζυγον—Μητέρα. Οὔτε τὸ νὰ ὑψώνωμεν ἀπλῶς ὕμνον πρὸς τὴν πάνσεπτον μητρότητα, ἀναγνωρίζοντες — προσκαίρως — ὅτι αὐτὴ καὶ μόνη κατέχει τὸ μυστικὸν τῆς βαθυτέρας, ἀγιωτέρας καὶ ἰδανικωτέρας τρυφερότητος. Ἄλλ' ἐὰν ὄντως πιστεύωμεν, ὅτι αὐτὴ θερμαίνει, αὐτὴ στηρίζει καὶ αὐτὴ καθαγιάζει τὴν ζωὴν, πρέπει νὰ ἐξαίρωμεν συνεχῶς τὸ μυστήριον καὶ τὴν πνευματικὴν φύσιν τοῦ γάμου ἐντὸς τοῦ ὁποίου καὶ μόνου πραγματοποιεῖται, ἀπὸ τὴν θείαν χάριν καὶ ἀπὸ τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ, ἡ δυνατὴ εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς Γῆς μας αὐτῆς.

Δυστυχῶς εἰς τὴν Δύσιν, ἡ λεγόμενη πολιτισμένη ἀντίληψις τῆς ζωῆς, καταλύει συνεχῶς τὴν μονογαμικὴν οἰκογενειακὴν ἐστία. Τὰ διαζύγια πληθύνονται. Καὶ αὐξάνονται ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης τὰ νόθα καὶ τὰ δυστυχῆ ἀνευ γονέων τέκνα. Καὶ τὴν μητρικὴν στοργὴν καὶ τρυφερότητα ὑποδύεται μοιραίως, ἐμπαίζουσα ἑαυτὴν καὶ παίζουσα ἐν οὐ παικτοῖς, ἡ Πολιτεία!

*

Καιρὸς ὁμως εἶναι νὰ παύσωμεν ἡμεῖς μιμούμενοι τὰ ὄθνεϊα. Νὰ θωπεύωμεν παραπληκτικῶς τὰς ἀνθρωπίνους ἀδυναμίας. Καὶ ἐν ὀνόματι δῆθεν τῆς προόδου, νὰ ἀπαρνούμεθα τὰ προγονικά μας βιώματα. «Τὸ μηδὲν κινεῖν ἀλογίστως» τοῦ Ἰσοκράτους, ἃς καταστῆ τὸ ἔμβλημα τῆς Ἐθνικῆς μας ζωῆς. Καὶ ἃς μὴ προβαίνωμεν ἀβασανίστως εἰς παραχωρήσεις καταλυτικὰς ὑπερτάτων ἀξιών. Ἄς μὴ πλανώμεθα. Εἶναι ἀνεπίτευκτος ἡ ὁργάνωσις καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ κόσμου ἀνευ Θεοῦ καὶ χωρὶς τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἀνθρώπου.

*

Ἡ ἀγία ἡμῶν Ἐκκλησία, ἰδρῦσασα τὸν θεσμόν καὶ τὸ μυστήριον τοῦ Γάμου, ὕψωσε ταυτοχρόνως καὶ τὴν Παναγίαν Παρθένον, ὡς τρισάγιον πρότυπον πανάγνου καὶ πανακηράτου φύσεως. Καὶ ὡς σύμβολον τῆς ἀθθεντικῆς ἀγάπης καὶ τῆς θείας Μητρότητος. Καὶ πρὸς αὐτὴν ἀναπέμπονται οἱ θεσπεσιώ-

ΕΟΡΤΙΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Δ'

ΤΟΥ ΜΑΚ. ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΟΥ

Μακαριώτατε Ἀρχιεπίσκοπε Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, ἴαν ἡμῖν ἀγαπητὴ καὶ περισπούδαστε ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργέ, Κύριε Θεόκλητε, τὴν Ὑμετέραν περισπούδαστον Μακαριότητα ἀδελφικῶς ἐν Κυρίῳ κατασπαζόμενοι, ὑπερήδιστα προσαγορεύομεν.

Ἐκουσίως κατελθὼν ἐν τῷ τάφῳ Χριστὸς ὁ Θεὸς καὶ Σωτὴρ ἡμῶν καθεῖλε τοῦ ἄδου τὴν δύναμιν καὶ ἐξανέστη τριήμερος ἐκ τοῦ τάφου, ἀνοίξας ἡμῖν παραδείσον τὰς πόλεις καὶ παγγενῆ τὸν Ἀδὰμ συναναστήσας. Ἡ κτίσις πᾶσα χαίρει καὶ ἀγάλλεται ἐπὶ τῇ ἐνδόξῳ ταύτῃ κατὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀμαρτίας νίκη καὶ ἄγγελοι μετὰ ἀνθρώπων συνεορτάζουσι καὶ συνευφραίνονται.

Τῆς παγκοίνου ταύτης χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως ἐπὶ τῇ Ζωηφόρῳ ἐκ νεκρῶν Ἀναστάσει τοῦ Σωτῆρος μετέχοντες καὶ ἡμεῖς, εὐχαριστήριον μὲν ἀναπέμπομεν αὐτῷ τὸν αἶνον, ἐξ ἔθους δὲ ἱεροῦ καὶ ἀδελφικοῦ καθήκοντος ἄσμενοι εἰς νοερὰν ἐπίσκεψιν τῆς Ὑμετέρας Γερασμίας Μακαριότητος. Φιλήματι ἀγίῳ Αὐτῆν κατασπαζόμενοι καὶ περιπτυσσόμενοι καὶ τὸ ἀγγελικὸν προσφώνημα «Χριστὸς Ἀνέστη» ἐν χεῖλεσι φέροντες, ὅλη μὲν ψυχὴ καὶ καρδιά συγχαίρομεν, ὀλοθύμους δ' ἀναφέρομεν τὰς εὐχὰς τῷ Νικητῇ τοῦ Θανάτου, δεόμενοι αὐτοῦ διαφυλάττειν τὴν Ὑμετέραν ἀδελφικὴν Κορυφὴν ὑγιαίνουσαν καὶ ἐν ἀγαθοῖς εὐθηνούσαν καὶ ἀξιοῦν Αὐτῆν ἐπὶ ἔτη ὅτι πλεῖστα ἐορτάζειν τὴν Ζωηφόρον αὐτοῦ Ἀνάστασιν, ἐν ἀκμῇ καρποφοροῦσαν ἐν τῷ ἀμπελῶνι τοῦ Κυρίου, εἰς νομὰς δὲ σωτηρίους ποδηγετοῦσαν τὸν πεπιστευμένον

~~~~~
τεροὶ ὕμνοι τῆς λειτουργικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας μας.

Καὶ ἡ Ἑλληνικὴ οἰκογενειακὴ ἐστία, ἀναβαπτίζομένη συνεχῶς εἰς τὰς Ὁρθοδόξους αὐτὰς ἀντιλήψεις καὶ εἰς τὴν λατρείαν πρὸς τὴν Θεομήτορα, ἀπέβη, διὰ μέσου τῶν αἰώνων, σχολὴ ὑψηλῆς θυσίας, ἐνώνουσα ἀρρήκτως τὰς ψυχὰς. Καὶ ἀπέκτησεν οὕτω ἡ Ἑλληνικὴ οἰκογενειακὴ ζωὴ βαθύτατον πνευματικὸν νόημα, πὸν αὐτὸ κυρίως ἐστήριξε τὴν κοινωνίαν καὶ τὸ Ἔθνος εἰς ἐποχὰς δυσχειμέρους καὶ εἰς περιόδους συμφορῶν.

Καὶ ὁ καλύτερος ὕμνος πρὸς τὴν «Μητέρα» εἶναι—πιστεύομεν—τὸ νὰ ἐπαναφέρωμεν τὴν προγονικὴν κανδήλαν καὶ τὴν ἀκόμητον φλόγα τῆς πρὸ τῆς εἰκόνης τῆς Θεομήτορος, εἰς τὰ νέα μας πολυώροφα ἐνδιατήματα.

ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ ΣΠΕΡΑΝΤΣΑΣ

Αὐτῇ Χριστώνυμον λαὸν καὶ πλουσίως συμβάλλονσαν εἰς ἀγαθὸν τῆς ὅλης Ἀγίας αὐτοῦ Ἐκκλησίας καὶ εἰς δόξαν αὐτοῦ.

Ὁλοκαρδίους δ' εὐχὰς ποιούμενοι καὶ ὑπὲρ τῆς Ἀγιοτάτης Ἐκκλησίας, ἧς Αὐτὴ προΐσταται, καὶ ὑπὲρ τῆς εἰρήνης καὶ καλῆς καταστάσεως τοῦ σύμπαντος κόσμου, παρακαλοῦμεν διαβιβασθῆναι τὰς ἐορτίους ἡμῶν προσήσεις καὶ εὐχὰς τοῖς ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς, τοῖς συγκροτοῦσι τὴν περὶ Αὐτὴν ἁγίαν καὶ ἱερὰν Σύνοδον καὶ ἀπονέμοντες Αὐτῇ καὶ αὐθις τὸν ἐν Χριστῷ Ἀναστάντι ἀσπασμόν,

διατελοῦμεν

Τῆς Ὑμετέρας περισπουδάστου Μακαριότητος ἀγαπητὸς καὶ ὄλος πρόθυμος ἐν Χριστῷ ἀδελφός

† Ὁ Κύπρου ΜΑΚΑΡΙΟΣ

Ἐν τῇ Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῇ Κύπρου
Ἁγιον Πάσχα 1960.

Ε'

ΤΟΥ ΜΑΚ. ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΡΩΣΙΑΣ

Τῇ Αὐτοῦ Μακαριότητι,
τῷ Ἀρχιεπισκόπῳ Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος
κ. ΘΕΟΚΛΗΤῶ

Μακαριώτατε,
Ἀγαπητὲ ἐν Χριστῷ Δέσποτα,
Χριστὸς Ἀνάστη!

Ἐπὶ τῇ ἡμέρᾳ τῆς λαμπροφόρου πανηγύρεως τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ εἰς δόξαν τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, χαρετίζω τὴν Ὑμετέραν Μακαριότητα μετὰ λόγον πνευματικῆς κοινωνίας καὶ εὐχὰς εἰρήνης καὶ ἀγάπης.

Ὁ Ἀναστάς Κύριος ἡμῶν εἶθε νὰ πληροῖ Ὑμᾶς μετὰ φῶς καὶ δύναμιν ἐκ τῆς πηγῆς τῆς αἰωνίου Του ζωῆς καὶ νὰ εὐλογῇ καὶ μηκύνῃ τὴν ζωὴν Ὑμῶν μετὰ χαρὰν καὶ παραμυθίαν τῆς ποιμνῆς Ὑμῶν.

Μετὰ ἀδελφικῆς ἀγάπης ἀφωσιωμένος Σας ἐν Χριστῷ.

† Ὁ Πατριάρχης Μόσχας καὶ πάσης Ρωσίας
ΑΛΕΞΙΟΣ

ΣΤ'

ΤΟΥ ΜΑΚ. ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΣΕΡΒΙΑΣ

Μακαριώτατον
Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος
Κύριον Θεόκλητον
Ἀθήνας

Μακαριώτατε Ἀρχιεπίσκοπε Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, περιπόθητε καὶ ἀγαπητὲ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργῷ τῆς ἡμετέρας Μετρούπολιτος Κύριε ΘΕΟΚΛΗΤΕ, ἀδελφικῶς περιπτυσσόμενοι ἐν Κυρίῳ τὴν Ὑμετέραν Μακαριότητα πάννυ ἐγκαρδίως προσαγορεύομεν.

Ἐλέω Θεοῦ ἐγγίξει τὸ τέλος τῶν ψυχωφελῶν

ἡμερῶν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ὅτε θὰ ἀρχίσωμεν ἀναμνησκόμενοι εὐλαβῶς τῶν φιλανθρωπῶν καὶ σεπτῶν Παθῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα οὕτως ἀξιοθέντες δυνηθῶμεν νὰ ἐορτάσωμεν τὴν ἐορτὴν τῆς καταργήσεως τοῦ θανάτου, τὸ εὐφρόσυρον Πάσχα Κυρίου.

Διὰ τῆς νικηφόρου Του Ἀναστάσεως ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἀνεκαίνισε τὴν πεσοῦσαν μορφήν τοῦ Ἀδάμ, ἠλευθέρωσε τὸν ἄνθρωπον τῆς δουλείας τοῦ θανάτου καὶ ἐδωρήσατο εἰς ἅπαντας τοὺς ἀνθρώπους ζωὴν αἰώνιον (Ρωμ. 6, 23).

Ἐπὶ τῇ μεγαλειώδει αὐτῇ ἐορτῇ σύμπαντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου σπεύδομεν νὰ ἀπευθύνωμεν πρὸς τὴν Ὑμετέραν Μακαριότητα ἀδελφικὰς καὶ ἐγκαρδίους Πασχαλίους εὐχὰς, ὅπως ὁ Ἄμνος τοῦ Θεοῦ φυλάττῃ Ὑμᾶς ἐν καλῇ ὑγείᾳ, ἵνα δυνηθῆτε ἐν πνευματικῇ χαρᾷ νὰ δοξάζητε ἐπὶ πολλὰ ἔτη τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, «ὅς παρεδόθη διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν καὶ ἠγέρθη διὰ τὴν δικαιοσύνην ἡμῶν» (Ρωμ. 4, 25).

Πρὸς τὴν Ὑμετέραν Μακαριότητα, τοὺς ἁγίους Ἀρχιερεῖς, τὸν τίμιον κλῆρον καὶ τὸν φιλόχριστον λαὸν τῆς Ἀγιοτάτης Ἐκκλησίας Ἑλλάδος ἀπευθύνομεν τὸν ἀγγελικὸν Πασχάλιον χαίρετισμόν:

ΧΡΙΣΤΟΣ ΑΝΕΣΤΗ

Συνιστῶμεν ἑαυτούς, τὸν εὐσεβῆ κλῆρόν μας καὶ τὴν πνευματικὴν ποιμνὴν μας εἰς τὰς ἁγίας Σας προσευχὰς καὶ διατελοῦμεν τῆς Ὑμετέρας Μακαριότητος ἀφωσιωμένοι ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ καὶ συλλειτουργοὶ

† Ὁ Πατριάρχης τῶν Σέρβων
ΓΕΡΜΑΝΟΣ

Πάσχα 1960
Βελιγράδιον.

ΝΕΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΑΓΙΟΛΟΓΙΟΝ

ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ὑπὸ ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ(†)
Μητροπολίτου πρ. Λεοντοπόλεως

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ ΔΙΑΚΟΝΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Περιέχει κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν τὰς βιογραφίας πάντων τῶν ἁγίων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Χρησιμώτατον βοήθημα διὰ πάντας τοὺς διακονοῦντας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

Διατίθεται χαρτόδετον μετὰ καλλιτεχνικοῦ ἐξωφύλλου. Σελίδες 507, σχῆμα μέγα (17½×25).

Τιμᾶται ἀντὶ δρχ. 90.

ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΤΗΣ ΙΣΤ' ΕΚΤΑΚΤΟΥ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΣΕΠΤΗΣ ΙΕΡΑΡΧΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Τῇ 4ῃ Μαΐου ἐγένετο ἡ ἐναρξίς τῆς ΙΣΤ' ἐκτάκτου Συνόδου τῆς Σεπτῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ τὴν Προεδρίαν τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Θεοκλήτου. Τῇ πρώτῃ ἐτελέσθη ἡ Θεία Λειτουργία ἐν τῷ Ἱ. Ναῷ τῆς Μητροπόλεως ὑπὸ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Ἀρτης κ. Ἰγνατίου, τὴν ὁποίαν παρηκολούθησαν ὁ Μακ. Ἀρχιεπίσκοπος, οἱ Σεβ. Ἀρχιερεῖς, ὁ παρὰ τῇ Ἱ. Συνόδῳ Βασιλικὸς Ἐπίτροπος Καθηγητῆς κ. Ἰωάννης Καρμίρης, πολλοὶ Κληρικοὶ τῆς Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ πλῆθος εὐσεβῶν χριστιανῶν. Μετὰ τὴν Θ. Λειτουργίαν καὶ περὶ ὥραν 9ην π. μ. ἐγένετο ἡ πρώτη συνεδρία τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς Σεπτῆς Ἱεραρχίας ἐν τῷ Συνοδικῷ Μεγάρῳ. Κατ' αὐτὴν παρήσαν 54 Σεβ. Ἀρχιερεῖς, ἀπουσίαζον δὲ οἱ Σεβ. Μητροπολίται Φιλίππων, Νεαπόλεως καὶ Θάσου κ. Χρυσόστομος, Σερρών κ. Κωνσταντῖνος, Σιδηροκάστρου κ. Βασίλειος καὶ Ἀργολίδος κ. Χρυσόστομος. Τοὺς Σεβ. Μητροπολίτας προσεφώνησεν ὁ Μακ. Ἀρχιεπίσκοπος κ. Θεόκλητος, ἐκ μέρους δὲ τῆς Κυβερνήσεως ὁ Βασίλ. Ἐπίτροπος Καθηγητῆς κ. Ἰωάννης Καρμίρης, ἀντεφώνησε δὲ ὁ πρῶτος τῇ τάξει Σεβ. Μητροπολίτης Ὑδρας κ. Προκόπιος. Ἐν συνεχείᾳ ἡ Ἱ. Σύνοδος τῆς Σεπτῆς Ἱεραρχίας ἠσχολήθη περὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν θεμάτων τῆς ἡμερησίας διατάξεως.

— Τῇ ἐπομένῃ, 5ῃ Μαΐου, ἡ Ἱ. Σύνοδος τῆς Σεπτῆς Ἱεραρχίας συνέχισε τὴν συζήτησιν ἐπὶ τῶν ὑπὸ ἐξέτασιν θεμάτων. Κατὰ τὴν ἐν λόγῳ συνεδρίαν ὠμίλησαν οἱ Σεβ. Μητροπολίται Μαντινείας καὶ Κυνουρίας κ. Γερμανός, Σάμου καὶ Ἰκαρίας κ. Εἰρηναῖος, Μυτιλήνης κ. Ἰάκωβος, Κυθήρων κ. Μελέτιος, Κορινθίας κ. Προκόπιος καὶ Ἐλασσῶνος κ. Ἰάκωβος.

— Τῇ 6ῃ τοῦ αὐτοῦ μηνός, τρίτῃ ἡμέρᾳ τῶν ἐργασιῶν, ἡ Ἱ. Σύνοδος τῆς Σεπτῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος συνέχισε τὴν συζήτησιν ἐπὶ τῶν γενικῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, ἀπεφασίσθη δὲ ὅπως ἐξουσιοδοτηθῆ ἡ διαρκὴς Ἱ. Σύνοδος, ἕως μέχρι τῆς τακτικῆς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τοῦ προσεχοῦς Ὀκτωβρίου ἐπιδιώξῃ, συνεννοουμένη μετὰ τῆς Κυβερνήσεως, τὴν ἐγκρίσιν τοῦ προταθέντος ὑπὸ τῆς προηγουμένης Ἱ. Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας σχεδίου Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τὴν αὐτὴν συνεδρίαν ἀπεφασίσθη ὡσαύτως ὅπως ἡ παρούσα Ἱ. Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας προχωρήσῃ εἰς τὴν πλήρωσιν τῶν κενῶν Μητροπολιτικῶν ἐδρῶν.

— Τῇ 7ῃ Μαΐου, ἡ Ἱ. Σύνοδος τῆς Σεπτῆς Ἱεραρχίας, κατόπιν τῆς ληφθείσης κατὰ τὴν προηγουμένην ἀποφάσεως, συνήλθεν ἐν τῷ Ἱ. Ναῷ τῆς Μητροπόλεως καὶ ἐξέλεξε Μητροπολίτην Φθιώτιδος τὸν Πανος. Ἀρχιμανδρίτην κ. Δαμασκηνὸν Παπαχρήστου, ἄχρι τοῦδε Ἀρχιγραμματέα τῆς Ἱ. Συνόδου.

— Τῇ 8ῃ τοῦ αὐτοῦ μηνός, ἡ Ἱ. Σύνοδος συνέ-

χισε ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Ναῷ τὴν ἐκλογὴν τῶν νέων Μητροπολιτῶν καὶ ἐξέλεξε, κατὰ μὲν τὴν πρῶτην συνεδρίαν Μητροπολίτην Λαρίσης τὸν Πανος. Ἀρχιμανδρίτην κ. Ἰάκωβον Σχίζαν, ἄχρι τοῦδε Πρωτοσύγκελλον τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἀττικῆς καὶ Μεγαρίδος, κατὰ δὲ τὴν ἀπογευματινὴν συνεδρίαν Μητροπολίτην Τριφυλίας καὶ Ὀλυμπίας τὸν Πανος. Ἀρχιμανδρίτην κ. Στέφανον Ματακοῦλιαν, Διευθυντὴν τοῦ ἐν Πεντέλῃ Φροντιστηρίου Ἐξομολόγῳ.

— Τῇ 10ῃ τοῦ αὐτοῦ μηνός ἐπληρώθησαν αἱ κεναὶ Μητροπολιτικαὶ ἑδραὶ τῶν Ἱ. Μητροπόλεων Γρεβενῶν καὶ Κασσανδρείας, ἐκλεγέντων τοῦ μὲν Πανος. Ἀρχιμανδρίτου κ. Χρυσόστομου Παπαῖγνατίου, Γραμματέως τῆς Ἱ. Συνόδου, ὡς Μητροπολίτου Γρεβενῶν, τοῦ δὲ Πανος. Ἀρχιμανδρίτου κ. Συνεσίου Βισβίνῃ, Πρωτοσυγκέλλου τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Χαλκίδος, ὡς Μητροπολίτου Κασσανδρείας.

— Τῇ ἐπομένῃ, 11ῃ Μαΐου, τῇ μὲν πρώτῃ ἐγένετο ἡ πλήρωσις τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Παροναξίας, ἐκλεγέντος ὡς μητροπολίτου αὐτῆς τοῦ Πρωθιερέως τοῦ Στόλου Πανος. Ἀρχιμανδρίτου κ. Ἐπιφανίου Καλαφάτη, τὸ δὲ ἀπόγευμα ἡ πλήρωσις τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἱερισσοῦ, Ἀγίου Ὁρους καὶ Ἀρδαμερίου, διὰ τῆς ἐκλογῆς ὡς Μητροπολίτου αὐτῆς τοῦ Πανος. Ἀρχιμανδρίτου κ. Παύλου Σοφοῦ, Ἱεροκήρυκος τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Κεφαλληνίας.

— Τῇ 12ῃ τοῦ αὐτοῦ μηνός ἡ Ἱ. Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας ἐξέλεξε Μητροπολίτην Λήμνου τὸν ἄχρι τοῦδε Γραμματέα τῆς Ἱ. Συνόδου Πανος. Ἀρχιμανδρίτην κ. Παντελεήμονα Μερτύρη, συμπληρωθείσης οὕτω τῆς πληρώσεως τῶν κενῶν Μητροπολιτικῶν ἐδρῶν.

Τὰ Μηνύματα τῶν νεοεκλεγέντων Μητροπολιτῶν ἐγένοντο τῇ ἐπομένῃ, 13ῃ τοῦ μηνός, ἐν τῷ Ἱ. Μητροπολιτικῷ Ναῷ.

Ἄμα τῷ πέρατι τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας ἐξεδόθη τὸ ἀκόλουθον ἀνακοινωθέν:

«Ἐληξαν αἱ ἐργασίαι τῆς 16ῆς ἐκτάκτου Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τὸ δεκαήμερον διάστημα τῶν συνεδριῶν τῆς Ἱεραρχίας ἀφ' ἑνὸς ἐξουσιοδότησε τὴν Διαρκῆ Ἱ. Σύνοδον, ἕως μέχρι τῆς τακτικῆς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τοῦ προσεχοῦς Ὀκτωβρίου ἐπιδιώξῃ, μετὰ συνεννόησιν μὲ τὴν Κυβέρνησιν, τὴν ἐγκρίσιν προταθέντος ὑπὸ τῆς προηγουμένης Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας σχεδίου Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀφ' ἑτέρου προέβη εἰς πλήρωσιν ὅλων τῶν χηρευσῶν Μητροπολιτικῶν ἐδρῶν. Κατὰ τὴν ἀνάδειξιν τῶν νέων Μητροπολιτῶν ἐφηρμόσθη τὸ πρῶτον ἡ ἐκλογὴ τούτων ὑφ' ὀλοκλήρου τῆς Ἱεραρχίας. Αἱ συνεδριάσεις καὶ δὴ αἱ πρὸς ἀνάδειξιν τῶν νέων Ἱεραρχῶν διεξήχθησαν ἐν συμπονοῖᾳ καὶ ἱεροπρεπείᾳ, πράγματι δὲ ἀνέζησαν στιγμιαίαι τῶν ἀρχαίων Συνόδων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας».

ΤΟ ΕΝ ΡΟΔΩ, ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΤΟΥ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ (19 - 28 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1959)

Ζ'. Ἐκθεσις τοῦ Τμήματος τῆς Οἰκουμενικῆς δράσεως (Division of Ecumenical Action).

Τοῦτο περιλαμβάνει διαφόρους τομεῖς τῆς οἰκουμενικῆς δράσεως, περὶ τῆς ὁποίας οἱ Διευθύνται ὑπεβαλον ἐνώπιον τῆς ὀλομελείας τὰ πεπραγμένα τοῦ ἔτους ὑπὸ τοῦ Γραφείου των.

α') Οὕτως ἡ Mlle Madeleine Barot, πρόεδρος τοῦ τομέως τῆς συνεργασίας Ἀνδρῶν καὶ Γυναικῶν εἰς τὸ ἔργον τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ κόσμῳ, ἐξέθεσε τὰς ἐντυπώσεις ἀπὸ τὰ ταξίδια της εἰς Ἀσίαν (Πακιστάν, Ἰνδίας καὶ Βούρμαν), ὅπου παρετήρησε ζωηρὸν ἐνδιαφέρον καὶ τῶν γυναικῶν, ἵνα συνεργάζονται μετὰ τῶν ἀνδρῶν εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν χριστιανικῶν ἀρχῶν ἐν τῇ οἰκογενεῖα καὶ τῇ κοινωνίᾳ ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τῆς Ἐκκλησίας ἐν ἐκάστη τῶν ἀνωτέρω χωρῶν. Αὕτη ἐμνημόνευσεν ἐν τῇ ἐκθέσει της καὶ τὴν συσκεψίν εἰς ΧΕΝ τῶν Ἀθηνῶν ὁμάδος ἐξ εἰκοσὶ γυναικῶν Ἑλληνίδων καὶ ξένων, αἵτινες ἐξεπροσώπων διαφόρους τομεῖς δράσεως ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ. Περὶ τῆς συσκεψέως ταύτης, γενομένης καθ' ὃν χρόνον ἄλλαι Ἐπιτροπαὶ τοῦ Π.Σ.Ε. συνδισκέπτοντο ἐν Κηφισίᾳ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας πρὸ τοῦ ἐν Ρόδῳ συνεδρίου τῆς Κεντρ. Ἐπιτροπῆς, ἐκάμομεν λόγον καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν. Ἡ Δις Barot ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτῆς, ἀφ' οὗ ἀνέφερεν, ὅτι δέκα μέλη τῆς διασκεψέως ἦσαν Ἑλληνίδες καὶ δέκα ἀπὸ τὸ προσωπικὸν τοῦ ἐν Γενεύῃ κέντρου τοῦ Π.Σ.Ε., ἐτόνισεν ἰδιαιτέρως, ὅτι ἡ Ἑλλάς, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, εἶναι ἡ χώρα, ἡ ὁποία ἔχει τὸν μεγαλύτερον ἀριθμὸν θεολόγων γυναικῶν, πτυχιούχων τῶν ἐν Ἑλλάδι δύο Θεολογικῶν Σχολῶν. Ἐξ αὐτῶν ἄλλαι μὲν εἶναι καθηγήτριαι τῶν Θερησκευτικῶν εἰς Γυμνάσια καὶ Σχολεῖα Θελέων, ἄλλαι δέ, μετὰ ἐνιαύσιον ἐπιμόρφωσιν εἰς τὴν ἐν Ἀγ. Βαρβάρα Σχολῇ τῶν Διακονισσῶν, ὑπηρετοῦν ὡς κοινωνικαὶ ἐργάτιδες ἐν ταῖς Ἐνορίαις ἢ ἐν ἄλλαις κοινωνικαῖς ὑπηρεσίαις. Ἐν συνεχείᾳ ἡ Δις Barot περιέγραψε τὰς ἐνεργείας τοῦ τμήματός της, ὅπως ἡ συνεργασία τῶν γυναικῶν εἰς τὰ ἐν τῷ κόσμῳ ἔργα τῆς Ἐκκλησίας καταστῆ συστηματικώτερα καὶ ἀποδοτικώτερα ἐπ' ἀγαθῶ τῆς διαδόσεως τῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τὴν σύγχρονον κοινωνίαν.

β) Ἐκθεσις τῆς δράσεως τοῦ τομέως τῆς Νεολαίας (Youth Department) ὑπὸ τοῦ προέδρου αὐτοῦ Αἰδ. Philip Potter. Οὗτος ἀνέφερε τὸ διαρκῶς ἀξιοπρόσφορον ἐνδιαφέρον τῆς χριστιανικῆς νεολαίας, ὅπως προσφέρει τὰς ὑπηρεσίας της εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἰδίως εἰς τὰς Οἰκουμενικὰς Κατασκηνώσεις τῆς χριστιανικῆς νεολαίας ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Π.Σ.Ε., εἰς τὰς ὁποίας συμμετέχουν νέοι ἐκ διαφόρων Ἐκκλη-

σιῶν καὶ χωρῶν, ἀναπτύσσεται τὸ οἰκουμενικὸν φρόνημα καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἀλληλεγγύης καὶ τῆς κοινωνικῆς ἐξυπηρέτησεως. Ἀκολούθως περιέγραψε τὰ ἀπασχολοῦντα τοὺς σημεριν. ὡς χριστιανούς νέους προβλήματα, ὡς εἶναι ἡ γενικὴ κρίσις, ἡ ἐπικρατοῦσα ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν, καὶ ὁ τρόπος τῆς συμμετοχῆς των εἰς τὸν ἀγῶνα πρὸς ἄρισιν αὐτῆς καὶ ἀποκατάστασιν ὁμαλότητος ἐν τῇ ζωῇ τοῦ κόσμου. Ἡ νεολαία ἀντικατοπτρίζει πάντοτε τὴν ἐπικρατοῦσαν κοινωνικὴν κατάστασιν καὶ ἡ πλέον ἐπικίνδυνος περίοδος διὰ τοὺς νέους εἶναι τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ θρανίου μέχρι τῆς τοποθετήσεως καὶ ἀποκαταστάσεώς της ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ἐν τῇ Ἐκθέσει τοῦ τομέως τῆς νεολαίας γίνεται λόγος καὶ περὶ τοῦ συνεδρίου τῆς Εὐρωπαϊκῆς νεολαίας ἐν Λωζάννῃ ἀπὸ 13—24 Ἰουλίου τοῦ 1960, ὅπερ θὰ πραγματοποιηθῆ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Τμήματος τῆς Νεολαίας τοῦ Π.Σ.Ε. ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν συμβουλίων ἐν ἐκάστη χώρᾳ. Εἰς αὐτὴν θὰ λάβωσι μέρος περὶ τοὺς 1500 νέους, ἐκ τῆς Ἑλλάδος δὲ περὶ τοὺς 30. Ἡ Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων ἐξέλεξεν ἤδη ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Συμβουλίου Νεολαίας ἐν Ἑλλάδι, διατελοῦντος ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ὑποφαινομένου, τοὺς τριάκοντα τούτους νέους ἐκ διαφόρων ὁργανώσεων καὶ ἐκ παντὸς ἐπιστημονικοῦ κλάδου, ἀλλὰ ἐμπορομένους ἀπὸ εὐσέβειαν καὶ ἀγάπην πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ αὕτη Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ διώρισεν ἀρχηγὸν τῆς ὁμάδος τὸν καθηγητὴν τῆς Θεολογ. Σχολῆς τοῦ Πανεπ. Θεσσ/κης κ. Σάββαν Ἀγουριδίην καὶ, μολοντί αἱ δαπάναι ὅλαι ἔχουσιν ἀναληφθῆ ὑπὸ τοῦ ἐν Γενεύῃ Γραφείου τῆς Νεολαίας, οὐχ ἤττον διέθεσε καὶ ἡ Ἱερά Σύνοδος ὑπὲρ αὐτῶν 19 χιλ. δραχμὰς πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἀπαιτουμένου ποσοῦ δι' ἀντιμετώπισιν τῶν δαπανῶν καὶ ἀξιοπρεπῆ ἐμφάνισιν των. Ἐν τοῖς γραφείοις τῆς Ὁδ. Σοφοκλέους τοῦ Π.Σ.Ε. γίνεταί ἡ προσήκουσα προπαρασκευαστικὴ ἐργασία ὑπὸ τοῦ ὡς ἄνω Συμβουλίου τῆς Νεολαίας (παραρτήματος τοῦ ἐν Γενεύῃ τμήματος Νεολαίας, Youth department), ὥστε νὰ εἶναι ἀποδοτικὴ ἡ συμμετοχὴ τῆς Ἑλληνικῆς νεολαίας εἰς τὸ Συνέδριον τῆς Λωζάννης καὶ διὰ τοὺς ἰδίους τοὺς Ἕλληνας νέους καὶ διὰ τοὺς ἄλλους συνέδρους ἐκ τῶν ἄλλων χωρῶν τῆς Εὐρώπης. Τὸ Συνέδριον θὰ ἔχη ὡς θέματα τῶν συσκεψέων του καὶ συζητήσεων ἀπὸ 13—24 Ἰουλίου τὰ αὐτά, ἅτινα θὰ ἔχη καὶ ἡ Γεν. Συνέλευσις τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν Ν. Δελχί τῶν Ἰνδιῶν κατὰ τὸ 1961 ἦτοι, ὁ Ἰησοῦς τὸ φῶς τοῦ κόσμου — τὸ κύριον θέμα· 1) ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας· 2) ἡ ἐν τῷ κόσμῳ μαρτυρία τῆς Ἐκκλησίας· 3) ἡ ἐν τῷ κόσμῳ διακονία τῆς Ἐκκλησίας. Πλὴν τούτων τὰ τρία τμήματα τοῦ ἐν Λωζάννῃ Συνεδρίου θὰ συζητήσωσι καὶ τὰ ἀκόλουθα εἰδικὰ θέματα:

Αί Εὐρωπαϊκαὶ Ἐκκλησίαι ἐν τῷ κόσμῳ σήμερον, τὰ προβλήματα τῶν καὶ τὰ ἔργα τῶν ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ κοινωνίᾳ. Πρὸς προβολὴν τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ γενικῶς τῆς Ὀρθοδοξίας ἐν τῷ μεγάλῳ τούτῳ Συνεδρίῳ τῆς Εὐρωπ. νεολαίας καταβάλλομεν ἐντόνους προσπάθειας, ὅπως ἡ Ἑλληνικὴ ὁμάς καταρτίσῃ μικρὰν χορωδίαν, ἵνα ψάλλῃ ὕμνους Ἐκκλησιαστικούς ἐκ τῶν καλύτερων εἰς εἰδικὰς συγκεντρώσεις τοῦ Συνεδρίου καὶ ὅπως προβάλλωσι καὶ κινηματογραφικὰς ταινίας ἐκ διαφόρων ἀρχαίων Ναῶν, Ἱερῶν Μονῶν, τοπίων τῆς χώρας μας καὶ διαφόρων Ἀρχαιοτήτων. Παράλληλως γίνεται ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς Ἑλληνικῆς ὁμάδος ἡ προσήκουσα προπαρασκευὴ διὰ τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν τῆς εἰς τὰς συζητήσεις καὶ τὰς ἀναπτύξεις τῶν προαναφερθέντων θεμάτων τοῦ Συνεδρίου ὑπὸ τὴν ἄμεσον καθοδήγησιν τοῦ κ. Ἀγουρίδου.

γ) Ἐκθεσις τῆς Ἐπιτροπῆς: «Πίστις καὶ Τάξις» (Faith and Order commission). Τὴν σχετικὴν ἐκθεσιν παρουσίασεν ὁ Καθηγ. D' Espine τοῦ Πανεπιστ. τῆς Γενεύης, ἀναπτύξας τὴν σημερινὴν θέσιν καὶ δράσιν τῆς Ἐπιτροπῆς αὐτῆς, ἡ ὅποια, ἐν ᾧ ἄλλοτε ἦτο τὸ σπουδαιότερον τμήμα τοῦ Π.Σ.Ε., σήμερον ἔχει καταστήσει εἰς τομεὺς τοῦ Τμήματος Μελετῶν (Division Studies). Ὡς γνωστὸν πρὶν σχηματισθῆ τὸ Π.Σ.Ε. ἐν Ἀμστελδάμῳ κατὰ τὸ 1948 ἐπὶ τριακονταετίαν ὑπῆρχον δύο ὁργανώσεις ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως: ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Ζωῆς καὶ Ἐργασίας (Life and Work Commission) καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ Πίστις καὶ Τάξις (Faith and Order). Αἱ δύο αὐτὰ ὁργανώσεις συγχωνευθεῖσαι ἀπετέλεσαν τὸ Π.Σ.Ε., ἀλλ' εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν «Πίστις καὶ Τάξις» ἀνεγνωρίσθη εἰδικὴ τις θέσις ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τὰ ἄλλα τμήματα τοῦ Π.Σ.Ε., διότι ἔχει τὸ σπουδαιότερον καθήκον νὰ ἐρευνᾷ καὶ μελετᾷ τὰς ἐν τῇ πίστει καὶ τῇ τάξει (δογματικᾷ) διαφορὰς τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ νὰ μεριμνᾷ διὰ τὴν σὺν τῷ χρόνῳ μείωσιν καὶ τελικὴν ἄρσιν αὐτῶν, ὥστε νὰ ἐπέλθῃ ἡ πολυπόθητος ἑνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν. Ὁ σκοπὸς λοιπὸν τῆς Ἐπιτροπῆς Faith and Order εἶναι σημαντικός, ὡς ἀναφερόμενος εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν σκοπὸν τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ἀποβλεπούσης οὐχ ἀπλῶς μόνον εἰς τὴν συνεργασίαν τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν εἰς τοὺς διαφόρους τομεῖς τῆς δράσεώς των καὶ εἰς τὴν ἀμοιβαίαν γνωριμίαν καὶ προσέγγισιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τελικὴν ἑνωσιν. Ἀτυχῶς παρὰ τὸν οὐσιώδους σημασίας σκοπὸν τοῦτον τῆς Ἐπιτροπῆς «Πίστις καὶ Τάξις», αὕτη σὺν τῷ χρόνῳ παρηκωνίσθη ἐξ αἰτίας τῆς ἐμφύτου ἀπροθυμίας τῶν Προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν νὰ ἄπτανται δογματικῶν θεμάτων, ἀφ' οὗ αὐταί, πλὴν ὀρισμένων Ἐκκλησιῶν, εἰς τὰ δόγματα, εἰς τὰ Μυστήρια, εἰς τὴν Ἐκκλησιολογίαν δὲν ἀποδίδουσι μεγάλην βαρύτητα. Οὕτως, ὡς εὐστόχως ἐλέχθη, αἱ Ἐκκλησίαι ἐντὸς τοῦ Π.Σ.Ε. συνεργάζονται ἐπὶ ἐποουσιωδῶν ζητημάτων (ἀλληλοβοήθεια, εἰρήνευσις τῶν λαῶν, ἀποκατάστασις προσφύγων, διάδοσις τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἱεραποστολή, ὁ ρόλος τῶν λαϊκῶν καὶ τῶν γυναικῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἑξῆς), ἐν ᾧ παραβλέπουσι τὰ τῆς πίστεως, ἥτις

τὸ δόγμα, τὸ κυριώτερον ἐμπόδιον εἰς τὴν προσέγγισιν καὶ τὴν ἑνωσίν των. Ἐφ' ὅσον δὲν συζητοῦνται τὰ ζητήματα τῆς πίστεως, τὰ δογματικά, τότε τὸ Π.Σ.Ε. δὲν διαφέρει ἀπὸ μίαν συνήθη ὁργάνωσιν ἢ κοινωνίαν τῶν Ἐθνῶν. Προτεσταντικοὶ τινες κύκλοι μάλιστα τονίζουσι ὅτι δὲν ὑπάρχει λόγος κἄν νὰ ὁμιλῶμεν περὶ δογματικῶν διαφορῶν καὶ περὶ ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, διότι, ἐφ' ὅσον συνεργαζόμεθα εἰς τόσα πρακτικὰ προβλήματα, εἴμεθα ἤδη ἠνωμένοι! Εἰς μίαν τοιαύτην μείωσιν τῆς ἀποστολῆς καὶ τῆς σπουδαιότητος τῆς Ἐπιτροπῆς «Πίστις καὶ Τάξις» συνετέλεσεν ἀτυχῶς καὶ ἡ Ὀρθοδ. Ἐκκλησία διὰ τῆς ληθλείσης κατὰ τὸ 1954 ἀποφάσεως καὶ τῆς γενομένης δηλώσεως εἰς τὸ Συνέδριον τοῦ Lund, ὅτι ἡ Ὀρθοδ. Ἀντιπροσωπεία δὲν θὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς συσκέψεις καὶ συζητήσεις δογματικοῦ περιεχομένου. Ἡ τοιαύτη ἀπόφασις, ὅπως ὁ ὑποφαινόμενος πολλάκις ἐτόνισα καὶ ἐν δημοσιεύμασιν ἀνέπτυξα, ἦτο ἄστοχος, διότι ἡμεῖς οἱ Ὀρθόδοξοι ὀφείλομεν νὰ διακηρύττωμεν πάντοτε καὶ νὰ ἀναπτύσσωμεν τὰ δόγματα τῆς πίστεως πρὸς τὰς ποικιλομόρφους αἰρετικὰς Ἐκκλησίας τῶν Διαμαρτυρομένων, ἵνα ἐπιστρέψωσιν ἐκ τῆς πλάνης των εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν ζωὴν τῆς Ἀρχαίας καὶ ἀδιαίρετου Ἐκκλησίας τῶν ὀκτῶ πρώτων αἰώνων. Καὶ πράγματι ἐν τῇ πράξει δὲν ἐφηρμόσθη ἡ ὡς ἄνω ἀπόφασις, διότι ἤδη καὶ ἐν Κηφισίᾳ, καὶ ἐν Ρόδῳ κατὰ τὰς συνεδριάσεις τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς ἐγένοντο ἀνακοινώσεις (Ἱεροδ. Χρυσόστομος Κων/τινίδης καὶ καθηγητῆς Schlink) καὶ λίαν σπουδαῖαι μετ' αὐτὰς συζητήσεις περὶ τῆς ἐεραῖας Παραδόσεως ἐν τῇ Ὀρθοδ. Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν Διαμαρτυρομένων. Εἶναι δὲ ἀναπόφευκτοὶ αἱ δογματικαὶ συζητήσεις, διότι καὶ αὐτὰ τὰ πρακτικὰ προβλήματα, ἐφ' ὧν μόνον ἐπιτρέπεται ἡ συμμετοχὴ καὶ συζήτησις εἰς τοὺς Ὀρθοδόξους Ἀντιπροσώπους, καὶ αὐτὰ κατ' οὐσίαν στηρίζονται ἐπὶ τῶν δογμάτων, δοθέντος ὅτι δόγμα καὶ ἠθικὴ, πίστις καὶ ζωὴ, θεωρία καὶ πράξις εἶναι ἀλληλένδετα ἐν τῷ Χριστιανισμῷ ἐσωτερικῶς καὶ ἀδιαχώριστα.

Ἐντεῦθεν κατὰ τὰς συζητήσεις ἐπὶ τῆς ἐκθέσεως τοῦ Καθ. D' Espine ἐπὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἐπιτροπῆς Πίστις καὶ Τάξις ἐτονίσθη παρὰ πολλῶν συνέδρων, ὅτι πρέπει αὕτη νὰ καταλάβῃ τὴν προσήκουσαν δεσπόζουσαν θέσιν ἐν τοῖς Τμήμασι τοῦ Π.Σ.Ε. καὶ ἐν τῷ ἐνδιαφέροντι τῶν Ἐκκλησιῶν — μελῶν τοῦ Π.Σ.Ε. Ὅπως ὀρθότατα εἶπεν ὁ Ἐπίσκοπος Dr. Dibelius, «εἰάν θέλωμεν νὰ διατηρήσωμεν ὑψηλὸν τὸ πνευματικὸν ἐπίπεδον τοῦ Π.Σ.Ε., ὀφείλομεν νὰ δώσωμεν τὴν ἀρμόζουσαν θέσιν εἰς τὴν Πίστιν καὶ Τάξιν. Πῶς θὰ ἐπιτευχθῇ τοῦτο ἀπὸ ὁργανωτικῆς καὶ οικονομικῆς πλευρᾶς ἀνήκει εἰς ἄλλους νὰ ἀποφασίσωσιν, ἀλλὰ πρέπει νὰ φερώμεθα μετ' εὐθύτητος πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν Πίστεως καὶ Τάξεως» (ἰδὲ Πρακτικὰ Συνεδρίου τῆς Ρόδου — Minutes and Reports of the twelfth Meeting of the Central Comm. in Rhodos, Greece σελ. 37). Πᾶσαι αἱ πλευραὶ τοῦ ἔργου καὶ τῆς μελλοντικῆς δράσεως περιέχονται ἐν τῇ ἀναγνωσθείσῃ ἐκτενεῖ καὶ ἀναλυτικωτάτῃ ἐκθέσει τοῦ καθηγ. D' Espine, ἥτις περιελήφθη

Η ΟΥΣΙΑ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΣΤ'

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

«Ο ἀπερίγραπτος Λόγος τοῦ Πατρὸς... περιεγράφη σαρκούμενος, καὶ τὴν ρυπωθεῖσαν εἰκόνα εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀναμορφώσας τῷ θεῷ κάλλει συγκατέμειξεν...».

(Κοντάκιον Κυριακῆς τῆς Ὁρθοδόξιας)

Ἡ ἰδιότυπος μορφολογία τῆς ὀρθοδόξου ἀγιογραφίας εἶναι τὰ μάλιστα ἐνδιαφέρουσα οὐ μόνον καθ' ἑαυτὴν ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὅλην κατανόησιν τοῦ περιεχομένου τῆς τέχνης ταύτης. Ἰλῆ καὶ εἰδος, ἦτοι περιεχόμενον καὶ μορφή, εὐρίσκονται ἐνταῦθα εἰς τοιαύτην σχέσιν ὥστε διὰ τοῦ ἐνὸς ἐρμηνεύεται τὸ ἕτερον δι' ἀμφοτέρων δὲ ἡ ἀληθῆς οὐσία τῆς ὀρθοδόξου ἀγιογραφίας. Ἡ ἔρευνα ὅθεν τῆς μορφῆς αὐτῆς ἀποτελεῖ θέμα σπουδαιότατον, τούτου δ' ἡ ἄγνοια ὠδήγησε, κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας, εἰς τὴν παρεξήγησιν τῆς ὑπὸ τῶν πολλῶν καὶ τὴν παραμέλησιν τῆς. Συνέπεια τούτου ἐγένετο ἡ ἀναμφισβήτητος ἔλλειψις ἐξάρσεως καὶ ἐν τῇ συγχρόνῳ ὀρθοδόξῳ λατρείᾳ τῆς πρωτίστως λειτουργικῆς σπουδαιότητος τέχνης ταύτης, ἥτοι ἡ στέρσις αὐτῆς θεμελιώδους στοιχείου, τὰ μάλιστα συμβάλλοντος — ὡς δεικνύει ἡ μακρῶν παράδοσις — εἰς τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ἰσχυρᾶς τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἀσυγκρίτου πνευματικῆς ὑπεροχῆς τῆς.

Πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων τῶν συνιστῶντων τὴν μορφολογίαν ταύτην, ἀπαραίτητον εἶναι νὰ ἴδωμεν τὰς γενικωτέρας προϋποθέσεις αἱ ὁποῖαι ὠδήγησαν εἰς αὐτήν.

Α' - Γενικώτεροι μορφολογικαὶ προϋποθέσεις τῆς Ὁρθοδόξου ἀγιογραφίας.

Ἡ γνώσις, τῶν λόγων, οἱ ὁποῖοι ὑπηγόρευσαν τὴν μορφήν ἢ ἐνεδύθη ἡ ὀρθόδοξος ἀγιογραφία, εἶναι ἀκριβῶς ἀναγκαῖα διότι ἡ ἄγνοια αὐτῶν εἶναι ἐκείνη ἣς ἐνεκα θεωρεῖται καὶ συγκρίνεται συχνότατα ἡ μορφή τῆς τέχνης ταύτης πρὸς τὴν τῆς θρησκευτικῆς τέχνης τῆς Δύσεως καὶ, συνήθως, καταδικάζεται ὡς ἐσφαλμένη, πρωτόγονος, ἀφύσικος κ.τ.τ. Εἰς τὴν Δυτικὴν ἀποδίδεται ἡ δύναμις τῆς φυσικότητος, τῆς παραστάσεως ἀληθινῶν φυσιογνωμιῶν καὶ ἀληθινοῦ περιβάλλοντος, ἐνῶ εἰς τὴν βυζαντινὴν κατηγορεῖται ἡ ἀδυναμία τῆς ἀποδόσεως τῆς φυσικῆς πραγματικότητος, τῆς φυσικῆς ὠραιότητος, τῆς χάριτος καὶ τῆς ποιικιλίας. Ἀλλ' ἀκριβῶς εἰς τὴν ἀρνητικὴν αὐ-

σκοπιμῶς ἅπανα ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν Πρακτικῶν τοῦ Συνεδρίου ἐν Ρόδῳ, ἵνα λάβωσι γνώσιν αὐτῆς πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι— μέλη τοῦ Π.Σ.Ε. (ιδὲ ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 175—182).

(Συνεχίζεται)

ΒΑΣΙΑ. Χ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ

τὴν διαπίστωσιν ἐγκρατεῖ ἡ ἀξία τῆς τέχνης ταύτης καὶ εἰς τὰ σημεῖα ταῦτα ἀφορᾷ ἡ ὅλη μορφολογία τῆς.

Εἶδομεν ἤδη ὅτι περιεχόμενον τῆς ὀρθοδόξου ἀγιογραφίας ἐγένετο ἡ ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις. Ἡ περὶ ταύτην ὑψηλὴ θεολογία καὶ ἡ βίωσις ἐν τῇ λατρείᾳ τῆς περὶ αὐτῆς ἀποκαλύψεως συνεκέντρωσε τὸ ὅλον ἐνδιαφέρον τῆς. Ὁ κόσμος ὁ κοινός, ὁ κόσμος τῆς φθορᾶς, ὑπῆρξεν ὅλιως ἄσχετος πρὸς αὐτήν. Ἡ «ρυπωθεῖσα εἰκὼν» τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς «πτώσεως»¹ εἶναι ἐκείνη ἣν ἡ Ἐκκλησία ἀντιδιαστέλλει πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ κόσμου² καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἣν ἀνεκαίνισεν ἡ «ὑπερπερισεύσασα»³ Χάρις. Ἴνα δυναθῆ λοιπὸν ἡ ὀρθόδοξος τέχνη νὰ ἐκφράσῃ τὸ ἔργον τοῦτο τῆς Χάριτος, ὑπερ κηρύσσει ἡ Ἐκκλησία, ἔδει καὶ ἡ μορφή αὐτῆς νὰ καταστῇ ἀνάλογος. Αἱ ἀγιογραφίαι διὰ τοῦτο σκοποῦσαι τὴν ἐκφρασὴν τῆς ἀγιότητος τῶν προσώπων δὲν ἐπηρεπε νὰ εἶναι προσωπογραφίαι (portraits), ἥτοι εἰκόνες ἀνάγουσαι εἰς τοὺς φυσικοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ δημιουργήματα εἰδικῆς μορφολογικῆς συλλήψεως, ἀπομακρύνοντα ἀμέσως τὸν θεατὴν ἀπὸ τὸ ἐφήμερον τοῦ κόσμου τούτου καὶ ἐπιβάλλοντα αὐτῷ τὴν ἰδέαν τῆς ἀναγεννηθείσης πλάσεως, τοῦ ἀθανάτου κόσμου τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Προϋπόθεσις ὅθεν βασικὴ τῆς μορφολογίας ὑπῆρξεν αὕτη ἡ περὶ Χριστοῦ, «νεοῦ» ἀνθρώπου καὶ κόσμου ἰδέα. Ἡ ἀγία Γραφή, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι διέπλασαν καὶ ἀνέπτυξαν αὐτὴν καὶ παρέδωκαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ τέχνη ὤφειλεν ἐξ ἀρχῆς νὰ ἀκολουθήσῃ καὶ «μορφώσῃ»^{3α} τὴν ἰδέαν ταύτην, ἥτοι τὴν θεμελιώδη πίστιν τῆς Ἐκκλησίας. Ὑπετάγη λοιπὸν εἰς τὴν αὐθεντίαν τῆς Ἐκκλησίας⁴ ἐγινε κτῆμα αὐτῆς καὶ μόνον τὸ τεχνικὸν μέρος κατέστη ὑπόθεσις τῶν ἀγιογράφων⁵. Ἀντιθέτως εἰς τὴν Δύσιν, ἀπὸ τὴν σύνοδον τῆς Φραγκοφούρτης (794), δὲν ἀποδίδεται δογματικὴ—θεολογικὴ ἢ λειτουργικὴ σημασία εἰς τὴν τέχνην, ἀλλὰ θεωρεῖται αὕτη στοιχεῖον «πρὸς διακόσμησιν τῶν ναῶν»⁶ Διὰ τοῦτο καὶ ἀφέθη αὕτη ἐλευθέρα καὶ ἀσύδοτος εἰς τὰς χεῖρας, τὰς ὑποκειμενικὰς ἰδέας καὶ νοοτροπίας τῶν ἀνευθύνων ζωγράφων.

Χειραγωγουμένη λοιπὸν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἡ

1. «Οἶδαμεν γὰρ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν» (Ρωμ. η', 22).

2. «Ὅτι καὶ αὕτη ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς...» (Ἐνθ' ἄν. 21).

3. Ἐνθ' ἄν. ε' 20.

3α. Περὶ τῆς ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἐννοίᾳ «μορφώσεως» καὶ τῆς προσφάτου περὶ αὐτῆς κινήσεως βλ. τὰς ἐξαιρέτους καὶ πλήρους ἐνημερώσεως μελέτας τοῦ Ὑψηλοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Εὐαγγέλου Θεοδώρου, Ἡ λειτουργικὴ μορφωσις καὶ ἀγωγή, Ἀθῆναι 1958, σελ. 11 κέξ. καὶ ἡ Μορφωτικὴ ἀξία τοῦ ἰσχύοντος Τριφιδίου, Ἀθῆναι 1958 σελ. 69 κέξ.

4. Πρβλ. καὶ Α. Grabar (Skira) La peinture byzantine, σελ. 34.

5. Βλ. καὶ Encyclopédie populaire des connaissances liturgiques, Paris, Bloud et Gay, 1947, σελ. 213 ἐξ.

6. Βλ. Ch. J. Héflé, Histoire des Conciles, Paris 1907-1910 τόμ. 3ος (β' μέρος) σ. 1067 κέξ.

ορθόδοξος άγιογραφία έδωκε τήν προσήκουσαν μορφήν εἰς τὸ πιστεῦν τῆς. Συμφώνως πρὸς αὐτὴν ('Εκκλησίαν) ἡ μορφή τοῦ Χριστοῦ δὲν ἔπρεπε νὰ εἰκονίζεται ὡς παντὸς φυσικοῦ ἀνθρώπου. Διότι ὁ Χριστὸς ἱστορούμενος ὡς εἰς ὠραῖος συνήθης ἀνθρώπος (ὅπως γίνεται ἐν τῇ Δύσει) ὑποβάλλει τὴν ἰδέαν τῆς μιᾶς φύσεως Αὐτοῦ, τῆς ἀνθρωπίνης, καὶ τοῦτο θὰ ἦτο νεστοριανίζον, ἄρα ἐπικίνδυνον διὰ τὴν Ὁρθοδοξίαν. Ὁ Χριστὸς ὅμως εἶναι Θεάνθρωπος, «διπλοῦς τὴν φύσιν», καὶ ἔπρεπε ἡ τέχνη νὰ ἐξεύρη μορφήν, εἰκονογραφικὸν δηλ. τύπον, ὅστις νὰ ὀδηγῇ ἀμέσως τὸν θεώμενον εἰς τὴν σκέψιν ὅτι ἐν τῷ εἰκονιζομένῳ «κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς»⁷. Αὕτη ἡ προϋπόθεσις ὠδήγησε τὴν ἔμπνευσιν τῶν ὀρθοδόξων ἀγιογράφων εἰς τὸν ἰδεώδη ἐκεῖνον μορφολογικῶς τύπον, δι' οὗ — ὅσον εἶναι βεβαίως τῇ τέχνῃ δυνατὸν—εἰκονίζεται τὸ Πρόσωπον τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Θεοῦ Λόγου, δεδομένου ὅτι εἰς τὸ Πρόσωπον Αὐτοῦ ὑπάρχουσιν ἀσυγχύτως καὶ ἀτρέπτως ἠνωμένοι αἱ δύο φύσεις. Οἱ κατ' ἀνθρώπον λοιπὸν «ὠραῖοι» Χριστοὶ τῶν Δυτικῶν ζωγράφων — ἡ οἱ ἐξ αὐτῶν ἐπηρεασμένοι καθαρῶς ἀνθρώπινοι τύποι — εἶναι, δογματικῶς ἐπιλήψιμοι, ἄρα ἀπαράδεκτοι δι' ἡμᾶς, διότι ὑποβάλλουν τὴν ἰδέαν μόνον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ Κυρίου. Ἡ γνώμη ἐξ ἄλλου τῆς 7ης Οἰκουμενικῆς Συνόδου εἶναι ὅτι ἡ Ἐκκλησία καίτοι εἰκονίζει διὰ τῆς τέχνης τὸν Κύριον ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ του μορφῇ, ὅμως διὰ τῆς ἀπεικονίσεως δὲν χωρίζει αὐτὴ τὴν σάρκα Του τῆς Θεότητος, ἥτις εἶναι ἐν αὐτῷ ἠνωμένη καὶ «ὁμόθεος καὶ ὁμότιμος»⁸. Παρίσταται λοιπὸν ὁ Χριστὸς, διὰ τῆς ὀρθοδόξου τέχνης, ὡς Θεάνθρωπος, τῆς θεότητος ὑποδηλουμένης ἐν τῇ ἀπεικονίσει τῆς ἁγίας σαρκὸς Του (ἀναγούσης πάντοτε εἰς τὴν ὑποστατικὴν ἔνωσιν τῶν δύο φύσεων) ὡς ὑπονοεῖ καὶ ὁ ὕμνωδὸς ὅταν συνεχόμενος πολλῶν δέει (ἐκ τῆς ἰδέας τῆς θεότητος ἣν ὑποβάλλει ἡ τοιαύτη εἰκὼν) λέγει: «Ποίους οἱ γηγενεῖς ὄμμασιν, ἐποψώμεθά σου τὴν εἰκόνα; ἦν τὰ τῶν ἀγγέλων στρατεύματα βλέπειν ἀδεῶς οὐ δεδύνηται, θεῖκῳ φωτὶ ἀστραπτομένη...»⁹.

Ἀναμφιβόλως ὁ Χριστὸς, ὡς Θεός, ὡς «ἀπερίγραφτος Λόγος τοῦ Πατρὸς»¹⁰, εἶναι καὶ διὰ τὴν τέχνην «ἀπαράστατος». Ἐξ ἄλλου «Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε» ('Ιωάν. α', 18). Ἄλλ' ἅπαξ ὅμως ὁ

7. Κολ. β, 9. Ποία ὅμως Δυτικὴ εἰκὼν τοῦ Κυρίου ἐπιβάλλει τὴν ἰδέαν ὅτι ἐν τῷ ἐν αὐτῇ εἰκονιζομένῳ Χριστῷ σωματικῶς «κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος».

8. Mansi, Sacr. Cons. nova et ampl. Collectio XIII, 344. Διὰ τὴν ὁμόθεον καὶ ὁμότιμον τοῦ Χριστοῦ σάρκα βλ. καὶ Συνοδικὸν τῆς ἁγ. καὶ Οἰκουμ. Ζ' Συνόδου, ὑπὲρ τῆς Ὁρθοδοξίας, ἐν Τριφδίῳ, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησ. τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1960, σελ. 147. Βλ. αὐτ. καὶ σελ. 148: «Τῶν λεγόντων ὅτι ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου ἐξ αὐτῆς ἐνώσεως ὑπερυψωθείσα καὶ ἀνωτάτω πάσης τιμῆς ὑπερκειμένη, ἐξ ἄκρας ἐνώσεως ὁμόθεος γενομένη, ἀμεταβλήτως... ἀναλλοιώτως μένουσα τῷ προσλαβομένῳ αὐτῆν Θεῷ Λόγῳ... αἰωνία ἡ μνήμη. Καὶ κατὰ τὸν Θεόδωρον Στουδίτην «ἐμίχθη τὰ ἄμικτα, ἐν τῷ ἀπεριγράπτῳ τῷ περιγεγραμμένῳ», P.G. 99,409 C.

9. Μηναιῖον, 16 Αὐγούστου (εἰς τὸ Κύριε ἐκέκραξα).

10. Τριφίδιον, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 137.

Υἱὸς «καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς» (Tit. β', 13), «ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς» (Ρωμ. θ', 5), ἐξ ἄκρας συγκαταβάσεως «ἄσαρκος ὢν ἐσαρκώθη ἐκὼν, καὶ γέγονεν ὁ οὐκ ἦν, δι' ἡμᾶς», ἦτοι «μετέσχε τοῦ ἡμέτερου φυράματος»¹¹, κατέστη πλέον περιγραπτὸς, ἄρα εἰκονιστέος. Διότι μὲ τὴν πρόσληψιν τῆς σαρκὸς «προσέλαβε καὶ τὰ ιδιώματα ταύτης ἅπαντα», ἐν οἷς βεβαίως καὶ τὸ περιγραφτὸν¹². «Ἐσχηματίσθη ὁ ἀσχημάτιστος· καὶ ὁ ἄποσος εἰς ὡ ποσότητος ἐγεγόνει», σημειοῖ καὶ ὁ Θεόδωρος Στουδίτης¹³. Ἀφοῦ λοιπὸν διὰ τῆς σαρκώσεως «ἐαυτὸν ὁ ἀόρατος ὁρατὸν παρεσκεύασεν»¹⁴ καὶ οὕτως ἡμεῖς τὸ πρόσωπον Αὐτοῦ «ἐωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν» καὶ «ἔθεασάμεθά καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν»¹⁵, κατέστημεν, ἐπομένως, ἱκανοὶ καὶ «τὸ εἶδος τὸ

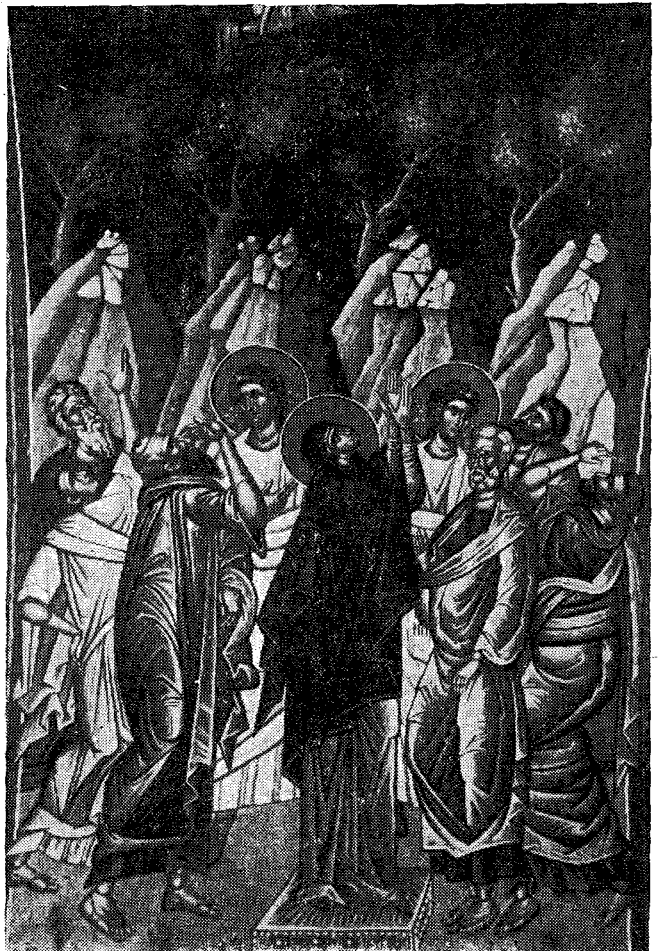
11. Μηναιῖον 25 Δεκεμβρίου (ἐκδ. Βενετίας 1890) σελ. 197.

12. Τριφίδιον σελ. 134: «Φύσει ἀπερίγραφτος, τῇ θεϊκῇ σου ὑπάρχῳ, ἐπ' ἐσχάτων Δέσποτα σαρκωθεὶς ἤξιώσας περιγράφεσθαι...» Βλ. καὶ Χ. Ἀνδρούτσου, Συμβολικὴ σ. 207.

13. Migne, P.G. 99,413 C.

14. E. Schwarz, Acta concil. oecum. concil. univers. Chalcedonense, I, 1 σελ. 13.

15. Α' Ἰω. α', 1-2.

Τμήμα προσφάτου τοιχογραφίας τῆς Ἀναλήψεως τοῦ ναοῦ ἁγ. Νικολάου κάτω Πατησίων ('Αθήναι).

Διὰ χεῖρὸς τοῦ γνωστοῦ ἀγιογράφου Φωτίου Κόντογλου.

τῆς ἐμφερείας αὐτοῦ ἐγγράφειν»¹⁶. Διὰ τοῦτο ἔκτοτε ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, τὴν ἐνσωμον εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ὡς ὑπερκόσμιον κόσμον ἐπαμφιέννυτα¹⁷ καὶ διὰ τῆς εἰκονογραφίας αὐτῆς ἐπιδιώκει τὴν «μόρφωσιν τῆς σαρκώσεως τοῦ Δεσπότη τοῦ τῶν ὄλων, τῶν παθημάτων»¹⁸ καὶ τῶν γεγονότων τοῦ βίου Του.

Αἱ δογματικαὶ αὗται προϋποθέσεις τῆς μορφολογίας τῆς ἀγιογραφίας (ἀς οὐδέποτε ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τῆς ἡ Δύσεως) ἐπεκτείνονται βεβαίως εἰς τὸ πρόσωπον τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν ἁγίων. Ἡ ὀρθόδοξος ἀγιογραφία μορφώνει τὴν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος δι' εἰκονογραφικοῦ τύπου ἐμφανίζοντος αὐτὴν οὐχὶ μίαν, συνήθως ἄρτιον φυσιοκρατικοῦ τύπου γυναικα, ἀλλὰ δεικνύοντος τὴν παναγιότητα αὐτῆς καὶ ἀνάγοντος εἰς τὸ μέγα Μυστήριον ὑπερ δι' αὐτῆς συνετελέσθη. Κατὰ τὸν Πατριάρχην Γερμανὸν «... τῆς κατὰ σάρκα ἀχράντου αὐτοῦ (τοῦ Χριστοῦ) Μητρός, τῆς ἁγίας Θεοτόκου... τὴν ὁμοίωσιν ἀνιστοροῦμεν, δεικνύοντες (δηλ. διὰ τῆς μορφολογίας τῆς ἀγιογραφίας) ὅτι τὸν Θεὸν τὸν ἀόρατον καὶ τὰ πάντα τῆ χειρὶ περιέποντα ἐν τῇ ἐαυτῆς συνέλαβε γαστρὶ καὶ ἐξ αὐτῆς σαρκωθέντα ἀπεκύησεν»¹⁹. «Ὡστε διὰ τῆς

16. Τριώδιον σελ. 134. Πρβλ. καὶ τὸ τοῦ ὕμνου: «... Ὁ ἄνω τοῖς Χερουβιμ ὡν ἀθεώρητος ὁράται διὰ γραφῆς οἵσπερ ὁμοιωταί. » (Μηναῖον, 16 Αὐγ.).— Συμφώνως ἐξ ἄλλου πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Χριστοῦ «ὁ ἐώρακὼς ἐμὲ ἐώρακε τὸν πατέρα» (Ἰω. ιδ', 9), «ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐσμεν», καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας περὶ τοῦ Υἱοῦ ὡς ἀόμουσιου τῶ Πατρὶ κα.π., δέον νὰ ὑπονοῆται καὶ ὁ Θεὸς Πατὴρ εἰς εἰκόνας τοῦ Υἱοῦ τῆς ὀρθόδοξου τέχνης, ὡς π.χ. τοῦ τύπου τοῦ Παντοκράτορος. Καὶ τοῦτο μάλιστα καθ' ὅσον ἕκαστον πρόσωπον τῆς Τρισυποστάτου καὶ ἀδιαιρέτου Θεότητος (καὶ ἐν προκειμένῳ ὁ Υἱός) εἶναι ἅμα μὲν φορεὺς τῆς θείας οὐσίας καὶ δυνάμεως, ἅμα δὲ ὁ ὅλος Θεός. Πρβλ. Χ. Ἀνδροῦτσου, Δογματικὴ, σ. σ. 39-92. Βλ. καὶ Ἰω. Δαμασκηνοῦ, 1ον Λόγον περὶ Εἰκόνων, ἐν Migne P. G. 94, σελ. 1240. «Εἰκὼν τοίνυν ζῶσα, φυσικὴ καὶ ἀπαράλλακτος τοῦ ἀοράτου Θεοῦ, ὁ Υἱός, ὅλον ἐν ἐαυτῷ φέρων τὸν Πατέρα, κατὰ πάντα ἔχων τὴν πρὸς αὐτὸν ταυτότητα». — Ἡ παράστασις ὅμως καὶ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς (μάλιστα μετὰ τῶν δύο ἄλλων Προσώπων τῆς ἁγίας Τριάδος) ἀρχίζει νὰ γίνεται γνωστὴ εἰς τὴν βυζαντ. τέχνην ἀπὸ τοῦ 11ου αἰῶνος κυρίως. Ὁμοίως ἔχομεν τὸν Θεὸν Πατέρα, ὡς «Παλαιὸν τῶν Ἡμερῶν» ὅμως, εἰς τὸν κώδικα Paris. gr. 1208 τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης Παρισίων, χρονολογούμενον εἰς τὸν 12ον αἰῶνα (Grabar, ἐνθ' ἄν. 183). Μετὰ τοῦ Υἱοῦ δὲ καὶ τοῦ ἁγ. Πνεύματος (Ἁγ. Τριάς) ἔχομεν αὐτὸν εἰς τὸν κώδ. Suppl. gr. 22 τῆς Βιέννης (βλ. Gestinger, Die griechische Buchmalerei, Wien 1926, σ. 34, πίν. XVIII). Τὸν 13ον αἰῶνα εὐρίσκομεν αὐτὸν εἰς τὴν αὐτὴν πατάστασιν τοῦ κώδικος 524 τῆς βιβλιοθήκης ἁγ. Μάρκου Βενετίας (βλ. Ν. Ἑλληνομνημῶν, σ. 6), τὸν 14ον εἰς τὸ Ψαλτήριον τοῦ Μονάχου (βλ. ἔκδοσιν Strzygowski πίν. XXXVII) καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰς τοιχογραφίας καὶ τὰς φορητὰς εἰκόνας. «Ὡστε κατ' ἀρχὰς ἐμφανίζεται ὁ Θεὸς Πατὴρ ὡς «Παλαιὸς τῶν Ἡμερῶν», ἔπειτα δὲ συμπαρίσταται μετὰ τῶν δύο ἄλλων Προσώπων, εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ 14ου αἰῶνος κυρίως ἐξαπλουμένην εἰκονογραφίαν τῆς ἁγ. Τριάδος, διὰ προσωποποιήσεως. (Περὶ τοῦ παλαιοῦ τύπου τῆς ἁγ. Τριάδος διὰ τῆς σκηνῆς τῆς Φιλοξενίας τοῦ Ἀβραάμ, βλ. ἡμέτερον ἔργον «Αἱ Βυζαντ. Τοιχογραφίαι τῆς Κρήτης» σελ. 96).

17. Τριώδιον (Δόξα, «Ἡ χάρις ἐπέλαμψε. ») σ. 134.

18. Ἐνθ' ἄν. σελ. 142.

19. Migne P. G. 98, 157C. Ποία ὅμως δυτικὴ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου ἀποδεικνύει διὰ τῆς μορφολογίας τῆς τὸ μέγα μυστήριον τῆς Σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου, ὑπερ διὰ τῆς Θεοτόκου συνετελέσθη;

«μορφῆς» τῆς Θεομήτορος ἡ ὀρθόδοξος ἀγιογραφία ἐπιζητεῖ νὰ ὑποδείξῃ ἀμέσως τὸ δόγμα τῆς ἐνσαρκώσεως καὶ οὐχὶ ἀπλῶς νὰ ἐμφανίσῃ ἡμῖν τὴν ἀπλήν παρθένον τῆς Ναζαρέτ πρὶν ἐπέλθῃ ἐπ' αὐτῇ «Πνεῦμα Ἁγίον καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσῃ» αὐτήν²⁰ καὶ καταστῆ οὕτως ἡ Παρθένος, ἅμα δὲ καὶ ἡ ὄντως Θεοτόκος. Ἀτυχῶς οἱ ζωγράφοι τῶν Παναγιῶν τῆς Δύσεως ἐμείναν εἰς αὐτὴν, τὴν πρὸ τῆς Χάριτος²¹, παρθένον τῆς Ναζαρέτ. Οὕτως ἐξακολουθοῦν καὶ σήμερον νὰ εἰκονίζουσαν αὐτὴν οἱ ρωμαιοκαθολικοὶ παρ' ὅλον ὅτι τὸ πρόσφατον (1854) δόγμα τῆς Ἐκκλησίας αὐτῶν περὶ τῆς ἀσπίλου συλλήψεως (immaculata conceptio) θὰ ἀνέμενε τις ὅτι θὰ ἐπηρεάζε τούτους εἰς τὴν διαμόρφωσιν πνευματικώτερου τύπου²².

Δημιουργικωτάτη διαφαίνεται ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς τὴν ὅλην μορφολογίαν τῶν εἰκονογραφικῶν τύπων τῶν ἁγίων. Οἱ ἅγιοι καὶ μάρτυρες ἔζησαν τὴν «νεάν» ἐν Χριστῷ ζωῆν, ἤθλησαν ἐν τῷ παρόντι βίῳ καὶ ἐπέτυχον τὸ «ἄφθαρτον στέφος» τοῦ οὐρανοῦ. Ἐκαστος αὐτῶν ἐγένετο τύπος τῆς διὰ τοῦ Χριστοῦ ἀναπλάσεως, εἰκὼν ἢν Οὐτός «εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀναμορφώσας τῷ θεῷ κάλλιε συγκατέμιξε»²³. Αἱ εἰκονιζόμενοι ὅθεν μορφαὶ αὐτῶν δὲν ἔπρεπε νὰ εἶναι αἱ ὕλκαι καὶ φθαρταὶ (αἱ πρὸ τῆς χάριτος), ἀλλ' αἱ τῆς ἀγιότητος, ἦτοι αἱ τῆς οὐρανοῦ «δόξης»²⁴ ἢν ἐνεδύθησαν.²⁵ Ἡ ὀρθόδοξος ἀγιογραφία δηλ. ἐνταῦθα κινεῖται πάλιν ἀπὸ τὴν πίστιν τῆς ἰθυνοῦσης αὐτῆν Ἐκκλησίας ὅτι «τέτρα μὲν ἡ τῶν ἐπουρανοῦν (σωμάτων) δόξα, ἔτερα δὲ ἡ τῶν ἐπιγείων»²⁶. Οἱ ἅγιοι καὶ οἱ μάρτυρες εἶναι πλέον «ἐπουρανοῦν», οὐρανοπολίται. Καὶ ἐπειδὴ αἰὼς ὁ ἐπουρανοῦν τοιοῦτο καὶ οἱ ἐπουρανοῦν²⁷, διὰ τοῦτο καὶ ἀπεικονίζονται διὰ τοιαύτης σχεδιαστικῆς κατασκευῆς ὥστε νὰ ἀπομακρύνουν ἀμέσως ἐκ τῶν μορφῶν τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ἦτοι τῶν μορφῶν τῆς φθορᾶς, καὶ νὰ ἐμπνεύουν τὴν ἐκτὸς τοῦ κόσμου τούτου μακαρίαν πραγματικότητα, τ.ἔ. ἐκείνην εἰς ἣν ἐπισκοπεῖ τὸ φῶς τοῦ Ἀφθάρτου καὶ ἐπουρανοῦ Θεοῦ. Αἱ φυσιογνωμίαι αὐτῶν, ὡς ἀποδίδονται εἰς τὰς τοιχογραφίας καὶ τὰς φορητὰς εἰκόνας τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, γίνονται διαρκῆς ὑπόμνησις εἰς τοὺς πιστοὺς ὅτι καὶ αὐτῶν «δεῖ

20. Λουκ. α', 35.

21. Τῆς Παρθένου Μαριάμ ἡ ἀνάδειξις ἀρχεται διὰ τῆς βεβαίωσεως τοῦ ἀγγέλου ὅτι εὔρε «χάριν παρὰ τῷ Θεῷ». Λουκ. α', 31.

22. Λεπτομερείας περὶ τοῦ ἐσφαλμένου τοῦ δόγματος τούτου βλ. εἰς τὸ ἀποτελοῦν λαμπρὰν ἱστορικοδογματικὴν ὀρθόδοξον ἐκθεσιν περὶ τοῦ προσώπου τῆς Θεομήτορος ἔργον τοῦ Ἰωάννου Ὁρ. Καλογήρου, Μαρία ἡ Ἀειπάρθεος Θεοτόκος κατὰ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, Θεσσαλονικὴ 1957, σελ. 81 κέξ.

23. Τριώδιον σελ. 137.

24. Πρβλ. τὸ συγνάκις λεγόμενον ἐν τοῖς ἀπολυτικίσι τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῶν ἁγίων: «δόξα τῷ σὲ δὲ οὐξ ἄσαντι Χριστῷ...».

25. Περὶ τῶν μαρτύρων, μάλιστα τῶν τριῶν πρώτων αἰῶνων, ὡς φορέων ἰδίᾳ τοῦ ἀνακαινιστικοῦ πνεύματος τοῦ Χριστοῦ, βλ. τὴν λίαν ἀξιόλογον καὶ πλουσίως ὑπομνηματισμένην μελέτην τοῦ καθηγητοῦ Ἀνδρέου Ἰ. Φωτράκη, Λεῖψανη καὶ τῶν Μαρτύρων, ἐν Ἀθήναις 1955.

26. Κορ. Α', ιε', 40.

27. Ἀπτόθι, 49.

τὸ φθαρτὸν ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν καὶ τὸ θνητὸν ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν»²⁸. Ἄλλαις λέξεσιν ἡ ὀρθόδοξος ἀγιογραφία προσπαθεῖ ἐνταῦθα νὰ δώσῃ, τρόπον τινά, ἰδέαν τῶν πνευματικῶν σωμάτων ἅτινα θὰ ἀκολουθήσουν τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν, νὰ ἐκφράσῃ τὴν «ἐτέραν δόξαν τῶν ἐπουρανίων» («καὶ ἐν ἀφθαρσίᾳ» σωμάτων²⁹).

Β' - Τὰ μορφολογικὰ στοιχεῖα τῆς ἀγιογραφίας εἰδικώτερον.

α) Αἱ ἱεραὶ φυσιογνωμίαι.

Κατόπιν τῆς συντόμου ἐκθέσεως τῶν γενικωτέρων λόγων τῆς μορφολογίας τῆς ὀρθοδ. ἀγιογραφίας προχωροῦμεν νῦν, εἰδικώτερον, εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐπὶ μέρους μορφολογικῶν στοιχείων αὐτῆς.

Αἱ ἱεραὶ φυσιογνωμίαι, ἐν πρώτοις, ἐμφανίζουν τεχνικῶς τὰ πρόσωπα καὶ τὰ γυμνά μέρη αὐτῶν κατὰ τρόπον ἀπολύτως σύμφωνον πρὸς ὅ,τι ἐλέχθη ἀνωτέρω. Ὁ ἀγιογράφος δι' ὀλίγων χρωμάτων, δι' ἀδράς ἀλλὰ σταθερᾶς καὶ καιρίου χρήσεως τοῦ χρωστικῆς, ἀποδίδει τὸ πνεῦμα τῆς ὑψηλῆς τέχνης του. Εἰς τὰς κατακόμβας³⁰ καὶ τὰς μικρογραφίας³¹, δι' ἐλαχίστων «πινελῶν» γράφει τὰ χαρακτηριστικά, — ὡς ἀπλᾶς ἰδέας... Τὰ αὐτὰ ἰσχύουν καὶ διὰ τὰς τοιχογραφίας. Εἰς τὴν περίφημον π.χ. Θ. Λειτουργίαν τῆς Περιβλέπτου τοῦ Μυστρά³², δι' ὀλίγων λευκῶν φάτων ἐπὶ τῶν ἐξεχόντων μερῶν (μετώπου, ρινός, παρειᾶς, πώγωνος) τοῦ προσώπου, οὕτως ὁ γενικὸς τόνος (προπλασμός) εἶναι βαθέως καστανόχρους, κατορθώνει ὁ ἄγνωστος καλλιτέχνης νὰ ἀποδώσῃ ὑπερκοσμίους μορφάς, σκιὰς καὶ ὀράματα ἐκ τοῦ ἄλλου κόσμου. Δύο λευκαὶ στιγμαὶ ἐκατέρωθεν τῆς ρινός καθίστανται ἱκαναὶ νὰ δηλώσουν (ἐν μέσῳ τοῦ ὄλου σκιώδους προσώπου) τὴν λάμψιν τοῦ κόσμου τοῦ Θεοῦ ἅμα δὲ καὶ τὸν «τρόμον καὶ φόβον» τῶν διακονουσῶν εἰς τὸ μέγα Μυστήριον οὐρανίων Δυνάμεων. Γενικώτερον διὰ τὰ πρόσωπα τῆς ἀγιογραφίας, ἐφ' ἑνὸς ὠχροκίτρινου χρώματος, ἡ ὠχρα θερμότερας δι' ἐρυθροῦ μειγμένης³³, γράφονται τὰ χαρακτηριστικὰ διὰ φαίου χρώματος ἢ μέλανος, ἐνῶ διὰ παρομοίου γίνονται τὰ περιγράμματα, τὰ ὅποια ἀποχωρίζουν τὰς φυσιογνωμίας ἀπὸ τοῦ βάθους καὶ προσδίδουν εἰς αὐτὰς τὴν εὐρωστίαν. Ἄλλοτε εἰς τὰς τοιχογραφίας (συνήθως ὅμως εἰς τὰς ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος φορητὰς εἰ-

κόνας) ὁ γενικὸς χρωματικὸς τόνος τῶν προσώπων καὶ τῶν γυμνῶν μερῶν εἶναι σκοτεινός, καστανόχρους, ἐπ' αὐτοῦ δὲ ὀλίγα φῶτα ὡς κηλίδες, ἢ ὡς ὑπόλευκοι λεπτότατοι καὶ παράλληλοι γραμμαὶ («ψιμμυθιαὶ») τίθενται ἢ ἀπ' εὐθείας—ἐμφανιζομένης οὕτω ἀποτόμου μεταβάσεως ἀπὸ τῆς σκιᾶς εἰς τὸ φῶς—ἢ διὰ χρωματικῶν τόνων διαδοχικῶς ἐξασθενουμένων («γλυκασμοῦ»).

Ἡ χρῆσις τῶν περιγραμμάτων εἶναι ἐντὸς τῆς τεχνικῆς τῆς γραμμικῆς μορφολογίας καθ' ἣν δηλ. διὰ τῆς γραμμῆς ἢ σχεδιάζονται τὰ χαρακτηριστικὰ καὶ αἱ λεπτομέρειαι τῶν προσώπων, ἐλαχίστη δέ, ἢ οὐδόλως παρατηρεῖται φωτοσκίασις. Ἄλλ' ἡ ὀρθόδοξος ἀγιογραφία γνωρίζει καὶ τὴν ἐτέραν, τὴν ἐμπρεσιονιστικὴν τεχνικὴν, καθ' ἣν δηλ. ἐλλείπουν τὰ περιγράμματα, περιορίζεται ἢ ἐκλείπει ἡ γραμμὴ, ἢ δὲ φωτοσκίασις κυριαρχεῖ καὶ ἀναδεικνύει τὸν ὄγκον καὶ τὰς λεπτομερείας³⁴.

Αἱ αὐτὰ ἀρχαὶ διέπουν καὶ τὴν τεχνοτροπίαν τῆς καθ' ἡμᾶς ἀγιογραφίας ἐν τῷ σχηματισμῷ τῶν λεπτομερειῶν τῶν ἱερῶν φυσιογνωμιῶν. Ἦτοι οἱ ὀφθαλμοί, ἡ ρίς, τὰ ὄτα, τοῦτέστιν τὰ αἰσθητήρια, ἀποδίδονται οὐχὶ κατὰ τὴν φυσικὴν, τὴν ἀνατομικὴν ἀλήθειαν, διότι ἕκαστον ἐξ αὐτῶν αἰσθανθὲν καὶ δεχθὲν τὴν θείαν Ἀποκάλυψιν κατέστη πλέον ὄργανον τοῦ πνεύματος καὶ «ἠλλοιώθη». Τὴν ἀλλοίωσιν αὐτὴν κάθε αἰσθητηρίου ἐρμηνεύει ἡ ὀρθόδοξος ἀγιογραφία μάλιστα διὰ τῆς γνωστῆς σχηματοποιήσεως. Διὰ τοῦ τόνου συχνάκις παρεξηγουμένου σχηματικῷ

34. Παραδείγματα βλ. ἐν Grabar ἐνθ. ἀν. σ. 166, 168, 171, 173. Περὶ τῆς ἀπὸ τοῦ 13ου αἰ. ἐμφάνσεως τῆς φωτοσκιαστικῆς τεχνικῆς εἰς τὰς εἰκόνας βλ. Α. Εὐγγ. Πούλοῦ Σχεδιάσμα Ὁροσκυτ. ζωγραφικῆς μετὰ τὴν Ἀλωσιν, σ. 16 κέξ.

Τμήμα τοιχογραφίας ἐκ τοῦ ναοῦ Ὁδηγητῆρας (Ἄφεντικὸ) Μυστρά. Μάρτυρες (14ος αἰών).

28. Αὐτὸ θι, 53. Προσέτι ὅτι «καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου». Αὐτ. 49.

29. Αὐτὸ θι, 40 καὶ 48. Πρβλ. καὶ Φιλιπ. γ' 21: «ὡς μετασηματῆσαι τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ «σύμμορφον» τῆς δόξης αὐτοῦ».

30. Βλ. παραδείγματα εἰς τὴν πρόσφατον πολυτελῆ ἐκδοσιν τῶν W. F. Volbach καὶ M. Hirmer, Frühchristliche Kunst, Die Kunst der spätantike in West- und Ostrom, München 1958, σελ. 7 (ἐκ τῆς κατακόμβης ἀγ. Καλλίστου καὶ Δομιτίλλης), 9 (κατακόμβης ἀγ. Καλλίστου καὶ Πρισκίλλης), 10 (ὁμοίως ἀγ. Δομιτίλλης).

31. Ὡς παράδειγμα βλ. τὸν κώδικα τοῦ Rossano (6ος αἰών). Καλὴν ἀπεικόνισιν σελίδων του βλ. ἐν Grabar, Peinture byzantine, p.p. 162, 163.

32. Περὶ τῆς λειτουργικῆς σημασίας τῆς τοιχογραφίας ταύτης εἰπομεν ἤδη ἀνωτέρω, σελ. 19.

33. Συχνάκις ἔχομεν τὸν χαρακτηριστικῶς σιτόχρουν προπλασμὸν ὡς π.χ. εἰς τὴν Ὁμορφὴν Ἐκκλησίαν (Βεῖκου) Ἀθηνῶν.

ΗΤΟ Ο ΙΟΥΣΤΙΝΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ "Η ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ;

Γ'

Ἐν συναρτήσει πρὸς τὴν περὶ Θεοῦ Πατρὸς διδασκαλίαν τοῦ Ἰουστίνου καὶ ἡ περὶ Λόγου τοιαύτη ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸ νὰ διαβληθῇ ὁ Ἰουστίνος ὡς σφόδρα ἐπηρεαζόμενος ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας, μάλιστα δὲ τῆς πλατωνικῆς καὶ τῆς Στωϊκῆς. Προσεκτικῆ ὅμως μελέτῃ τῆς θεολογίας τοῦ Ἰουστίνου θὰ διαπιστώσῃμεν ἀναμφισβητήτως ἐπίδρασιν, πλην οὐχὶ τοιαύτην, ὥστε νὰ διαφθαρή ἐν προκειμένῳ ἡ χριστιανικὴ πίστις τοῦ Μάρτυρος.

Ἡ ἰδέα τοῦ Λόγου, τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τῆς θέσεώς του ἐν τῷ κόσμῳ, δὲν προσδιορίζεται, ὡς ὑπεστήριξαν τινες, ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ὅπως μεταξὺ τοῦ ἀπολύτως ὑπερβατικοῦ καὶ ἀπομεικρυσμένου Θεοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ κόσμου ὑπάρξῃ ἐνδιάμεσόν τι, ὅπερ νὰ γεφυρώσῃ τὸ μεταξὺ αὐτῶν ἀπειρον χάσμα, καὶ δὴ καὶ ἐν οἷα ἐννοία ὑπέλαβεν ὁ Πλάτων. Ὁ διψυχρισμὸς ὅμως οὗτος, a priori διατυπούμενος, παραθεωρεῖ ὅλως τὴν πίστιν τοῦ Μάρτυρος. Τὴν ἐννοίαν τοῦ Λόγου καὶ τὸν ρόλον αὐτοῦ παρεῖχεν ἤδη αὐτῷ ὁ πρόλογος τοῦ δ' εὐαγγελίου. Ἄν δὲ ἐχρησιμοποίησε παραστάσεις ἐκ τῆς φιλοσοφίας, ἵνα καταστήσῃ τὴν διδασκαλίαν ταύτην εὐληπτοτέραν εἰς τοὺς ἀναγνώστας του, τοῦτο οὐδὲν σημαίνει, κατὰ τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν τοῦ Goodenough¹, ὅτι αἱ παραστάσεις αὗται ἀπετέλεσαν καὶ τὴν

1. The Theology of Justin Martyr, σ. 140.

τῆς ἀγιογραφίας ρυθμοῦ, ἡ ὑψηλὴ αὕτη τέχνη πειράται νὰ δηλώσῃ ὅτι ἕκαστον αἰσθητήριον ἀφοῦ ἐδέχθη τὴν θείαν Χάριν καὶ συνέβαλεν εἰς τὴν οἰκείωσίν της ὑπὸ τοῦ εἰκονιζομένου ἱεροῦ προσώπου, καθηγιασθῆ, ἄρα ἔπαυσε πλέον νὰ εἶναι τὸ σύνθημα αἰσθητήριον ὄργανον τοῦ βιολογικοῦ ἀνθρώπου. Τοιοῦτοτρόπως ἐννοοῦμεν διατί, ἐν πρώτοις, οἱ ὀφθαλμοὶ ζωγραφίζονται μεγάλοι καὶ ζωηροί³⁵, ἐκφραστικοὶ ψυχικῆς ἐντάσεως. Διότι βεβαίως τὰ μεγάλα ἔθεάσαντο, διηνοίγησαν εἰς τὰ ὑψηλά³⁶ καὶ δι' αὐτῶν ἡ μελέτῃ τοῦ θείου Νόμου καὶ ἡ θέα τῶν ἔργων τοῦ Δημιουργοῦ εἰσῆλθον εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ εἰκονιζομένου. «Οἱ ὀφθαλμοί μου διαπαντὸς πρὸς τὸν Κύριον». «Εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὰ σωτήριόν σου...», «ἐμελέτησα ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις σου, ἐν ποιήμασι τῶν χειρῶν σου ἐμελέτων»³⁷ βεβαίως, τρόπον τινά, δι' αὐτῶν ὁ παριστώμενος ἅγιος... Ὁμοίως ἀντιλαμβανόμεθα διατί τὰ ὄψα γράφονται μεγάλα (συνηθέστετα δὲ χαρακτηριστικῶς ἐσχηματοποιημένα)³⁸. Διότι δηλ. διηρυν-

35. Βλ. π.χ. τὰ ἱερὰ πρόσωπα εἰς τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ Ὁσίου Λουκά παρὰ τὴν Λεβάδειαν, Diez—Demus, Byzantine Mosaics in Greece, Hosios Lucas, 1931.

36. Πρβλ. Ψ α λ μ. 118: «Ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου καὶ κατανοήσω τὰ θαυμάσια ἐκ τοῦ νόμου σου».

37. Ψ α λ μ. 24, 142.

38. Ἡ ἐσχηματοποίησις (stylisation) εἶναι ἐπίσης συν-

ψυχὴν τῆς διδασκαλίας αὐτῆς, οὐσαί ἀπλῶς τὸ ἐξωτερικὸν περίβλημα τῆς πίστεώς του.

Ἄλλ' ἄς ἴδωμεν ἐν πάσῃ δυνατῇ συντομίᾳ τὴν περὶ Λόγου διδασκαλίαν τοῦ Ἰουστίνου.

Κατὰ τὸν ἡμέτερον Πατέρα ὁ «πᾶς λόγος» (Ἰ 'Απολ. 8.3) ἢ «τὸ λογικὸν τὸ ὄλον» (Ἰ 'Απολ. 10.1), δι' οὗ ὁ Θεὸς ἐνεργεῖ ἐν τῷ κόσμῳ, δέον νὰ διακριθῇ ἀπὸ τὸ «ἔμφυτον παντὶ γένει ἀνθρώπων σπέρμα τοῦ λόγου», ἢ ἀπὸ τὸ «μέρος τοῦ σπερματικοῦ λόγου» (Ἰ 'Απολ. 8.1.3.) ἢ ἀπὸ τὸν «σπερματικὸν θεῖον λόγον», ἢ «τὴν ἔμφυτον τοῦ λόγου σποράν» (Ἰ 'Απολ. 13.2.5). «Ἐτερον γάρ ἐστι—παρατηρεῖ ὁ Ἰουστίνος—σπέρμα τινὸς καὶ μίμημα κατὰ δύναμιν δοθέν, καὶ ἕτερον αὐτὸ οὐ κατὰ χάριν τὴν ἀπ' ἐκείνου ἢ μετουσία καὶ μίμησις γίνεται» (Ἰ 'Απολ. 13.5). Τὰ ἐπὶ μέρος σπέρματα ταῦτα ἀποτελοῦσι μέρη τοῦ παντός λόγου, ἐκάστω ἀνθρώπῳ χορηγούμενα ὡς δυνάμεις πνευματικαί, πρὸς διάκρισιν τοῦ ἀγαθοῦ ἀπὸ τοῦ κακοῦ (Ἰ 'Απολ. 14.2). Ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς ταῦτα, ὁ πᾶς λόγος πορίζει πλήρη γνῶσιν τῆς ἀληθείας, ὁ δ' ἐν αὐτῷ πιστεύων κρίνει «κατὰ τὴν τοῦ παντός λόγου γνῶσιν καὶ θεωρίαν» (Ἰ 'Απολ. 8.3.). Ἡ δύναμις αὕτη τοῦ λόγου ἐγκείται εἰς τὸ ὅτι οὗτος εἶναι φύσει Θεός. Ἡ θεότης τοῦ λόγου τυγχάνει μυριόλεκτος παρ' Ἰουστίνου, ἰδίᾳ ἐν τῷ Διαλόγῳ αὐτοῦ (1 'Απολ. 63,15, 34,2, 36,2, 63,5, 115,4 κ.λ.π.). Ἐπομένως ὁ λόγος δὲν ἀποτελεῖ δύναμιν ἀπρόσωπον ἐκ τοῦ Θεοῦ προϊούσαν καὶ εἰς

θησαν εἰς τὸ ἀκούειν τὰς ἐντολάς τοῦ Κυρίου καὶ δι' αὐτῶν ὁ ἅγιος «εἰσακήκοε τῆς θείας Οἰκονομίας τὸ μυστήριον». Εἶναι μᾶλλον ἐν συμβολικῇ ἐννοίᾳ —προβολῇ τῶν ὧτων τῆς ψυχῆς, τὰ ὅποια «ἐγένοντο προσέχοντα» διότι τὰ τῆς φύσεως ἐκλείσθησαν εἰς τὰς ἀκοὰς «τοῦ αἰῶνος τούτου». Καὶ ἡ ρις εἶναι συγχάνεις ὑπὲρ τὸ φυσιολογικὸν ἐπιμήκης καὶ στενῆ, διότι δὲν ἐννοεῖται ὅτι ἐπιτελεῖ φυσιολογικὴν λειτουργίαν, τ.έ. δὲν ὁσφραίνεται τὰ τοῦ κόσμου, ἀλλὰ τὴν «ὁσμὴν εὐωδίας πνευματικῆς», τὴν «εὐωδίαν τῆς ἁγ. Τριάδος», κατὰ τὸν Δίδυμον τὸν τυφλόν³⁹, τὴν «ὁσμὴν τῆς ἀφθαρσίας» ἣν ἀναδίδει ὁ Χριστὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, κατὰ τὸν Εἰρηναῖον⁴⁰.

(Συνεχίζεται) ΚΩΝΣΤ. Δ. ΚΑΛΟΚΥΡΗΣ

Ἐντεταλμένος Ὑφηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ἦθος εἰς τὴν κόμην καὶ τὸ γένειον. Ἡ ἀγιογραφία ἀποδίδει πολλάκις τὴν οὐλὴν κόμην διὰ παρατεταγμένων σφαιροειδῶν σωματίων ἢ σπειρῶν, ἢ διὰ κυματοειδῶν ὁμοιομόρφως διαδεχομένων καμπυλῶν, τὸ δὲ γένειον πλάθει ἐπίσης ὁμοιοσχημῶς. Πάντα ταῦτα δηλοῦσι τὴν ἠθελημένην ἀποφυγὴν τῆς παραστάσεως τοῦ φυσικοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ὑποδήλωσιν τοῦ ἐν «ἐτέρᾳ δόξῃ», ἥτοι τοῦ πνευματικοῦ.

39. Migne. P.G. 39,589.

40. Migne. P.G. 7, 480. Περὶ τῆς εὐωδίας τῶν μαρτύρων βλ. Α. Φ υ τ ρ ἄ κ η, ἐνθ. ἀν. σελ. 25-27, ἐνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

αὐτὸν αὖθις ἀνακάμπουσιν, ὡς ἰσχυρίζονται τινὲς Ἰουδαῖοι διδασκαλοὶ, ἀλλὰ πρόσωπον ἴδιον καὶ κεχωρισμένον, «ἀριθμῶ ἕτερον» τοῦ γεννώντος αὐτὸ Θεοῦ Πατρὸς (Διάλ. 128.4, 129.4). Τὴν προσωπικότητα τοῦ Λόγου ἐξαίρει πολλαχῶς ὁ Ἰουστίνος, ἐν οἷς μάλιστα χαρακτηρίζει αὐτὸν ὡς ὃν λογικὸν (λογικὸν ὑπάρχοντα: Διάλ. 62,2) ἢ δύναμιν λογικὴν (Διάλ. 61.1). Μεταξὺ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Λόγου παρατηρεῖται ἀνταλλαγὴ τῆς σκέψεως καὶ βουλημάτων, οἳ μόνον μεταξὺ προσώπων εἶναι δυνατὴ («ἀλλὰ τοῦτο τὸ τῷ ὄντι ἀπὸ τοῦ Πατρὸς προβληθὲν γέννημα πρὸ πάντων τῶν ποιημάτων συνῆν τῷ Πατρὶ καὶ τούτῳ ὁ Πατὴρ προσομιλεῖ: Διάλ. 62.4). Ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους σχέσεσιν αὐτοῦ καταφαίνεται ἡ προσωπικότης τοῦ Λόγου, ἐν οἷς κατευθύνει, τιμωρεῖ, διδάσκει, προφητεῖ καὶ ἐμπνέει αὐτούς, μάλιστα δὲ πάντων ἐν τῇ θεῖα αὐτοῦ ἐνανθρωπήσει—Ὁ Λόγος, ὡς Θεὸς προσωπικός, γεννᾷται παρὰ τοῦ Πατρὸς. Τὴν γέννησιν ταύτην χαρακτηρίζουσι τὰ ἀπαρέμφατα π ρ ο β ἄ λ λ ε σ θ α ι, γ ε ν ν ᾱ σ θ α ι, π ρ ο ἔ ρ χ ε σ θ α ι, τὸ οὐσιαστικὸν γέννημα (Διάλ. 144,4) καὶ δὴ καὶ π ρ ῶ τ ο ν γέννημα τοῦ Θεοῦ (1 Ἀπολ. 21,1) καὶ τὸ ἐπίθετον π ρ ω τ ὄ τ ο κ ο ς Θεοῦ (1 Ἀπολ. 23.2). Ἡ γέννησις τοῦ Λόγου δὲν γίνεται κατ' ἀποτομήν, ἐλαττωμένης τῆς θείας οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ὡς βλέπομεν ἐπὶ τῆς ἀνημμένης λαμπάδος ἐξ ἧς ἀδιατημῆτως ἀνάπτεται ἕτερα λαμπάς, καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, ὅστις προσφερόμενος μηδαμῶς μειοῖ τὸν ἐν ἡμῖν λόγον (Διάλ. 61.2). Ἐνῶ δ' ὁ Λόγος μόνος γεννᾷται ἀμερίστως παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὰ ὑπόλοιπα ὄντα εἶναι ἀπλᾶ «ποιήματα» καὶ «κτίσματα» (Διάλ. 62.4, 61.1). Ἐναντι τούτων ὁ Λόγος εἶναι χρονικῶς πρότερος (Διάλ. 61.1, 62.4: «πρὸ πάντων τῶν ποιημάτων συνῆν τῷ Πατρὶ»). Εἶναι ὅμως ἀίδιος καὶ ἀναγκαῖα ἢ γέννησις αὐτοῦ; Δυσχερὲς νὰ ἀπαντήσωμεν. Ἡ ἀπάντησις ἐξαρτᾶται τελείως ἐκ τῆς ἐρμηνείας τοῦ κατωτέρου δυσχερεστάτου χωρίου τῆς Β' Ἀπολογίας: (6,3) «ὁ δὲ υἱὸς ἐκείνου, ὁ μόνος λεγόμενος κυρίως υἱός, ὁ λόγος πρὸ τῶν ποιημάτων καὶ συνῶν καὶ γεννώμενος, ὅτε τὴν ἀρχὴν δι' αὐτοῦ πάντα ἐκτίσσει καὶ ἐκόσμησεν». Ἡ θὰ ἐρμηνεύσωμεν κεχωρισμένως τὰς δύο μετοχάς, συνῶν καὶ γεννώμενος, ὅτε τὸ χωρίον, ἂν μὴ τι ἄλλο, τοῦλάχιστον ὑφηγεῖται τὰς δύο καταστάσεις τοῦ Λόγου (ἐνδιάθετος καὶ προφορικός), ἢ, παρὰ τὰς συντακτικὰς δυσχερείας, θὰ συνδέσωμεν αὐτὰς ἀπ' εὐθείας, ὅτε ὁ Λόγος ἐγεννήθη καὶ ὑπῆρχε παρὰ τῷ Πατρὶ ἀσχέτως πρὸς τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου, πρὸς ὃ συμφωνεῖ καὶ ἕτερον χωρίον τοῦ Διαλόγου (62,4). «Ὅπως ποτ' ἂν ἦ δὲν δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ ἀποφανθῶμεν ἂν, κατὰ τὸν Ἰουστίνον, ἡ γέννησις τοῦ Λόγου εἶναι αἰωνία. Ἀσφαλῶς ὁ Λόγος προϋπάρχει τῶν δημιουργημάτων, τὴν προϋπαρξίν δὲ ταύτην ὁ Tixeront¹ χαρακτηρίζει ὡς εἰδός τι π ρ α κ τ ι κ ῆ ς αἰωνιότητος, τοσούτῳ δὲ μᾶλλον καθ' ὅσον ὁ Ἰουστίνος ἀνέγνωσε τὸν Τίμαιον τοῦ Πλάτωνος, καθ' ὃν ὁ χρόνος συνάρχεται μετὰ τῶν δημιουργη-

μάτων. Εἶναι βεβαίως ἀναντιρρήτον ὅτι, τόσον ὁ Ἰουστίνος, ὅσον καὶ οἱ λοιποὶ Ἀπολογηταί, ἐπηρεαζόμενοι ὑπὸ τῆς σχετικῆς ἀντιλήψεως τοῦ Πλάτωνος, συσχετίζουν τὴν γέννησιν τοῦ Λόγου ἀπ' εὐθείας πρὸς τὴν κοσμογονίαν, τοῦθ' ὅπερ ἀποτελεῖ καὶ τὴν βασικὴν πηγὴν συγχύσεως αὐτῶν. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ παραθεωρῶμεν τὸ γεγονός ὅτι τὸν Ἰουστίνον κυρίως ἐνδιαφέρει ἡ ἕξαρσις τῆς θεότητος τοῦ Λόγου, προσφεύγει δὲ εἰς τὸ κοσμογονικὸν ἐπιχειρήμα, τὸ τοσοῦτον γνωστὸν εἰς τοὺς ἀναγνώστας του, ἵνα γίνῃ σαφέστερον καὶ εὐκολώτερον ἀντιληπτὸς ὑπ' αὐτῶν. Κατὰ τὰλλα ἡ σχέσις τοῦ Λόγου πρὸς τὸν Πατέρα εἶναι σχέσις ὑποταγῆς (1 Ἀπολ. 32,13, 11.13, Διάλ. 57,60,127).

Καὶ αὕτη μὲν ἐν ἀδροτάτῃ σκιαγραφία ἡ περὶ Λόγου διδασκαλία τοῦ Ἰουστίνου.

Τινὲς ἠθέλησαν νὰ ταυτίσουν τὸν Λόγον τοῦ Ἰουστίνου πρὸς τὸν Πλατωνικὸν νοῦν (λόγον, λογιστικόν), ὃν ὁ διακοσμητὴς Θεός, ὁμοῦ μετὰ τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς, ἔθεσεν ἐν τῇ ὕλῃ, ἵνα ἀπεργάσωνται, ἐν σοφίᾳ καὶ λόγῳ, ὠραιότατον καὶ παναρμόνιον τὸν κόσμον. Μὴ λησμονῶμεν ὅμως ὅτι ὁ Πλάτων τὴν περὶ νοῦ διδασκαλίαν αὐτοῦ δὲν ἐξέθεσεν ἐπαρκῶς, οὐδαμῶς ὁμιλήσας περὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν ὑψίστην ιδέαν τοῦ ἀγαθοῦ, κατὰ πόσον δηλαδὴ ὁ ἐνδοκόσμιος οὗτος νοῦς ἀποτελεῖ μέρος, ἀπορροήν ἢ δημιουργημάτων αὐτῆς. «Ὅτι δὲ ἐκ τῆς ἀπλῆς εἰσόδου αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον οὐδὲν θετικὸν συμπέρασμα δυνάμεθα νὰ ἀποφῆρωμεν, εἶναι οἴκοθεν φανερόν. Ἀσχετῶς ὅμως τούτου ὁ πλατωνικὸς νοῦς στερεῖται τοῦ κυριώδους προσόντος τοῦ Λόγου τοῦ Ἰουστίνου, τοῦτέστι τῆς προσωπικότητος. Ὁ νοῦς παρὰ Πλάτωνι δὲν ἔχει ὑποστατικὴν ἀλλ' ἰδιωματικὴν μόνον πραγματικότητα, εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς διανοίας παρὰ τῷ Θεῷ¹.

Ἐτεροὶ πάλιν ἐταύτισαν τὸν Λόγον τοῦ Ἰουστίνου πρὸς τὸν τοῦ Πλάτωνος «ἐκγονον τοῦ ἀγαθοῦ, ὃν ἀγαθὸν ἐγέννησεν ἀνάλογον ἑαυτῷ» (Πολιτ. 6.508C) ἢ πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γεννηθέντα εὐδαίμονα Θεὸν αὐτὸν ἐγεννήσατο»: Τίμ. 34B, «εἰκὼν τοῦ νοητοῦ Θεοῦ αἰσθητός, μέγιστος καὶ ἄριστος, κάλλιστος τε καὶ τελειότατος...μονογενῆς ὢν» Τίμ. 92B). «Ὅτι ὅμως καὶ ἡ ταύτισις αὕτη δὲν εὐσταθεῖ δεικνύει τὸ γεγονός ὅτι ὁ Πλάτων ὑπὸ μὲν ἔ κ γ ο ν ο ν τ ο ὕ ἀ γ α θ ο ὕ νοεῖ τὴν ιδέαν τῆς γνώσεως καὶ ἀληθείας, ὑπὸ δὲ θ ε ὶ ν μ ο ν ο γ ε ν ῆ νοεῖ τὸν κόσμον, καθ' ὅσον οὗτος, ὡς ὄρατος φορεὺς τῆς ἀρχεγόνου ιδέας τοῦ Θεοῦ, ἀφήνει νὰ γνωσθῇ ἡ θεῖα διάνοια καὶ πληρότης.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόπειρα, τέλος, συνταυτίσεως τῆς περὶ λόγου διδασκαλίας τοῦ Ἰουστίνου πρὸς τὴν περὶ σπερματικοῦ λόγου διδασκαλίαν τῆς Στωικῆς φιλοσοφίας, δὲν εὐοδοῦται. Περὶ σπερματικοῦ λόγου ὁμιλεῖ ὁ Ἰουστίνος ἐν τῇ β' Ἀπολογίᾳ αὐτοῦ, ἴσως ἵνα τύχη αὕτη εὐμενεστέρας ὑποδοχῆς παρὰ τῷ βασιλεῖ, στωικῶ δὲ φιλοσόφῳ, Μάρκῳ Αὐρηλίῳ. Τοῦθ' ὅπερ ὅμως ὁ Ἰουστίνος παραλαμβάνει ἐκ τῆς

1. Histoire des Dogmes : La Théologie Anténicéenne, Paris 1960, 235.

1. Thümer, Über Platonismus in den Schriften des Justinus Martyr, σ. 10.

Στοάς είναι απλώς ή όρολογία, εις ἣν δίδει νέον ὄλωσ περιεχομένον. Ὁ σπερματικός λόγος τῆς Στοάς δὲν εἶναι ὁ προσωπικός Λόγος τοῦ Ἰουστίνου, ἀλλ' ὁ ἐνδοκόσμιος λόγος, ὁ νόμος ὁ διέπων τὸ πᾶν, ἡ ζωτικὴ δύναμις ἡ ἐμψυχοῦσα τὸν κόσμον. Εἶναι τὸ σπέρμα ἐξ οὗ κατὰ νόμον φυσικὸν καὶ ἀλάθητον ἀπορρέουσι τὰ πάντα. Ἄν ἐξαιρέσῃ τις τὴν ὑπό τινων Στωϊκῶν ἀπόπειραν ἐφαρμογῆς τοῦ σπερματικοῦ λόγου ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς λογικῆς καὶ ἠθικῆς, ὁ λόγος τῶν Στωϊκῶν διακρίνεται διὰ τὸν καθαρῶς ὑλιστικὸν χαρακτήρα αὐτοῦ, σύμφωνον ἄλλωστε πρὸς τὴν φυσιολογίαν τῆς Στοάς, ἥς τὴν σφραγίδα διατηρεῖ ἀνεξίτηλον.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς περὶ τῶν σχέσεων τῆς θεολογίας τοῦ Ἰουστίνου πρὸς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν. Βεβαίως καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς κοσμολογίας, μάλιστα δὲ εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν δημιουργίαν ἢ τὸ ἀίδιον τῆς ὕλης, καὶ εἰς τὴν περὶ ἀγγέλων καὶ ψυχῆς διδασκαλίαν τοῦ Ἰουστίνου, παρατηροῦνται προσόμοιοι σχέσεις, αἵτινες ὅμως δὲν εἶναι τῆς παρουσίας στιγμῆς νὰ ἐξετασθῶσιν.

***

Περάναντες ἤδη τὸ μάθημα ἡμῶν, ἔχομεν νὰ σημειώσωμεν τὰ ἑξῆς:

1. Ὁ Ἰουστίνος ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ θεολογικοῦ του συστήματος φιλοσοφεῖ, ἥτοι θεολογεῖ φιλοσοφῶν.
2. Ἡ θεολογικὴ του σκέψις φέρει ἐκδηλον τὴν φιλοσοφικὴν διάθεσιν καὶ ἀνάχρωσιν, κυρίως μὲν τοῦ Πλατωνισμοῦ, κατ' ἐλάχιστον δὲ τῆς Στοάς.
3. Ἡ φιλοσοφικὴ ἐπὶ τοῦ Ἰουστίνου ἐπίδρασις εἶναι κατ' οὐσίαν μορφολογική, ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει διαστρέψασα καὶ μεταποιήσασα τὴν χριστιανικὴν του πίστιν.
4. Ἐκ τοῦ Πλατωνισμοῦ δὲν ἀντλεῖ ἀδεῶς καὶ ἀταλαιπωρήτως. Ἔχει σαφῆ ἐπίγνωσιν, ὅτι ἀρκετὰ σημεῖα τῆς πλατωνικῆς διδασκαλίας εἶναι ἀσυμβίβαστα πρὸς τὴν χριστ. του πίστιν.
5. Πειπεισμένος ὅτι ἡ ὑγιὲς φιλοσοφία οὐδαμῶς συγχροῦεται πρὸς τὰ δεδομένα τῆς πιστεῶς του, χρησιμοποιεῖ ταύτην καὶ διὰ σκοποῦς ἀπολογητικούς, ἵνα εὖρη σημεῖον ἐπαφῆς καὶ κατανοήσεως ἀπὸ μέρους τῶν ἐθνικῶν ἀναγνωστῶν του.
6. Ἡ τε θεολογοῦσα καὶ φιλοσοφοῦσα σκέψις τοῦ Ἰουστίνου δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένη ἀσφαφειῶν καὶ συγχύσεων. Τὰ δυσχερῆ ὅμως χωρία τοῦ Μάρτυρος δέον νὰ ἐρμηνεύῃ τις ἐν τῷ ὅλῳ πλαισίῳ τῆς διδασκαλίας του.

Εἰς ἐπίμετρον δέον νὰ ἔχωμεν πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι δὲν δυνάμεθα ἐκ τῶν διασωθέντων εἰς ἡμᾶς ἀπολογητικῶν ἔργων τοῦ Ἰουστίνου νὰ ἀναπαραγάγωμεν πλήρως τὴν χριστιανικὴν του διδασκαλίαν, οἱ δὲ λόγοι προφανεῖς. Λυπούμεθα διὰ τὴν ἀπώλειαν πολλῶν ἐκ τῶν ἔργων τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς, μάλιστα δὲ τοῦ «Συντάγματος κατὰ πασῶν τῶν γεγεννημένων αἰρέσεων» (1 Ἀπολ. 26.8), ἅτινα ἀσφαλῶς θὰ ἔρριπτον πλουσιώτερον φῶς ἐπὶ τῶν πραγματικῶν του πεποιθήσεων.

Ἄλλὰ καὶ ἐκ τῶν σωζομένων ἔργων του ἡ διαμορφουμένη εἰκὼν εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ δυνάμεθα ἀδιστακτικῶς νὰ ὀμιλῶμεν περὶ τῆς γνησίας αὐτοῦ χριστιανικῆς πίστεως. Ὁ Ἰουστίνος ἀποτελεῖ ἐκλεκτὴν καὶ εὐγενῆ φυσιογνωμίαν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Πνεῦμα εὐθὲς καὶ εἰλικρινὲς δὲν διστάζει νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἣν, καίπερ πλημῶς γνωρίζει, ὅμως τοσοῦτον τιμᾷ καὶ ἀγαπᾷ, θέσιν τινα ἐν τῇ χριστιανικῇ του διδασκαλίᾳ. Ἡ θέσις ὅμως αὕτη εἶναι πάντοτε ὑποτεταγμένη εἰς τὴν χριστιανικὴν του συνείδησιν. Ἀντιθέτως, ἂν ὑπέτασσε τὴν χριστιανικὴν του πίστιν εἰς τὰς φιλοσοφικὰς του πεποιθήσεις, πῶς θὰ ἐξηγεῖτο καὶ τί θὰ ἐσήμαινεν ἢ εἰς τὸν Χριστιανισμόν εἰσοδός του, εἰς ἐποχὴν μάλιστα καθ' ἣν ἐκ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως του κανεῖς μόνον βασανιστήρια καὶ κακώσεις καὶ θάνατον θὰ ἀνέμενε; Πῶς δὲ θὰ ἐξηγεῖτο περαιτέρω καὶ τὸ ἐν αἵματι λουτρὸν τοῦ Ἀπολογητοῦ, ὁ τιμητικὸς καὶ ἐπίζηλος τίτλος τοῦ μάρτυρος, ὃν δικαίως τοῦ ἀπένευμεν ἡ Ἐκκλησία;

Εὐδηλον ὅθεν αἰ περὶ Ἰουστίνου κρίσεις τοῦ τε Harnack καὶ τῶν ἄλλων θεολόγων, τῶν βλεπόντων φιλοσοφικὴν καὶ δὴ καὶ πλατωνικὴν μεταποίησιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Μάρτυρος, εἶναι μονομερεῖς καὶ ἄδικοι. Ὁ Ἰουστίνος ὑπῆρξε βεβαίως καὶ φιλόσοφος, πλὴν ὅμως, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Bardenhewer, χριστιανὸς φιλόσοφος. Ὑπῆρξε χριστιανὸς φιλοσοφῶν καὶ οὐχὶ φιλόσοφος χριστιανίζων. Μόνον ὁ συνάπτων ἀρμονικῶς τοὺς δύο τίτλους τοῦ Ἰουστίνου, φιλόσοφος καὶ μάρτυρ, δύναται νὰ ἐκτιμήσῃ ὀρθῶς τὴν θεολογίαν αὐτοῦ καὶ νὰ κατανοήσῃ δεόντως τὴν σπουδαίαν θέσιν, ἣν οὗτος κατέχει ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῶν Δογμάτων.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Ἵφηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Συνεχιζομένης τῆς ἐκδόσεως
τῶν Λειτουργικῶν Βιβλίων
τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας
ὑπὸ τῆς

ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ ΔΙΑΚΟΝΙΑΣ

κυκλοφοροῦν ἤδη:

- 1) Τὸ ΤΡΙΩΔΙΟΝ
  - 2) Τὸ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΑΡΙΟΝ καὶ
  - 3) Τὸ ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ.
- Ἐκδοσις καλλιτεχνικὴ καὶ πολυτελής,
δίχρωμος, ἐπὶ ἀρίστου χάρτου, εἰς μέγα
σχῆμα, χρυσοδερματόδετος.

Τιμῶνται: Πεντηκοστάριον Δρ. 100.
Τριώδιον » 150.
Μηναιὸν Σεπτεμβρίου » 80.

ΑΠΟ ΤΟ ΔΡΑΜΑ ΤΗΣ ΕΝ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑ ΣΥΝΟΔΟΥ

Β'

Εἰς τὸν καταμερισμὸν τῶν εὐθυνῶν διὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐνώσεως ὁ συγγραφεὺς (σελ. 402) θεωρεῖ ὑπεύθυνον τὸν βυζαντινὸν αὐτοκράτορα. Διότι οὗτος καίτοι εἶχε τὴν ἐξουσίαν ὡς «προστάτου τῆς Πίστεως» καὶ ἄρχοντος νὰ ἐπηρεάσῃ τοὺς διστακτικούς καὶ ἀντιενωτικούς, δὲν ἐφάνη δραστήριος καὶ δὲν ἔλαβε μέτρα ριζικά, παρὰ ἀφῆκε μοιρολατρικῶς εἰς τὴν τύχην τὴν ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων.

Καὶ ἐνταῦθα λησιμονεῖται, ὅτι αὐτοκράτωρ οὕτως ἐνεργῶν ἐκινήθη μᾶλλον οὗτος ἐξ ἐλατηρίων πολιτικῆς σκοπιμότητος. Ἐνώπιον τοῦ ἐπικρεμαμένου κινδύνου ὑπεχώρησεν εἰς πλεῖστα σημεῖα καὶ ἐπέδειξεν ἐλαστικὴν τακτικὴν. Δὲν ἠδύνατο ὅμως ν' ἀπεμπολήσῃ τὰ ὄσια καὶ τὰ ἱερά τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως καὶ ἐλαφρᾶ τῇ καρδίᾳ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν πλαστὴν ἐνωσιν, γνωρίζων πολὺ καλὰ τὰ αἰσθήματα τοῦ λαοῦ καὶ τὸ βεβιασμένον τοῦ ὄλου ἐγχειρήματος. Ὁ Σχολάριος ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἀπόψεως δικαιολογεῖ τὸν τραγικὸν βασιλέα, καὶ παραδέχεται, ὅτι γρήγορα μετενόησεν, ἐνῶ ἄλλοι διαβλέπουν δύο ψυχικούς κόσμους ἀντιθέτους μετὰ τῶν ὁποίων ἐπάλειεν ὁ μονάρχης, εἰς ἓνα κυρίως στόχον ἀποβλέπων, πῶς νὰ σώσῃ τὸ ἀπειλούμενον Γένος ("Ἀπαντα γ' 99).

Πόσον οὗτος ἦτο συνετὸς καὶ ἄκρως ἐπιφυλακτικός, φοβούμενος τὰς βεβιασμένας λύσεις, φαίνεται ἄλλως τε ἀπὸ τὴν ἀπάντησιν, τὴν ὁποίαν εἶχε δώσει διὰ ζώσης εἰς τὸν πάπαν Εὐγένιον ἐν Φλωρεντία. Ἡ ἀπὸ ἀναβολῆς εἰς ἀναβολὴν παράτασις τῆς Συνόδου εἶχε μίαν ἡμέραν ἐξοργίσει τὸν πάπαν, ὅστις ὑπέδειξεν εἰς τὸν βασιλέα ὅπως πίεση τοὺς Ὁρθόδοξους Κληρικούς νὰ καταλήξουν ἐπὶ τέλος εἰς μίαν ἀπόφασιν. Ἴδου ἡ δοθεῖσα ἀπάντησις του, ἀξία Ὁρθοδόξου ἡγεμόνου: «Δὲν εἰμαι ὁ κύριος τῆς Ἑλληνικῆς Συνόδου, οὐδὲ προτίθεται νὰ ἐξασκήσω τὸ κύρος μου διὰ νὰ τοὺς βιάσω πρὸς μίαν ὁμολογίαν»¹. Τὴν ἰδίαν τακτικὴν τῆς οὐδετερότητος ὁ αὐτοκράτωρ ἐξηκολούθει καὶ ἐπιστρέψας εἰς Βυζάντιον. Δὲν ἠνύθει νὰ ὑπερβῇ τὰ ὄρια τῆς κοσμικῆς του ἀρμοδιότητος, ἀφήνων ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τοὺς Κληρικούς ν' ἀποφασίσουν ἐπὶ θεμάτων Πίστεως. Ἀντιθέτως, ὁ Συρόπουλος, κατηγορεῖ αὐτόν, ὅτι εἰς πλείστας περιπτώσεις ἀφῆρει τὸν λόγον ἀπὸ ὀμιλητὰς καὶ δὲν ἐνεθάρρυνε τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐκφράσεως τῶν σκέψεων εἰς τοὺς Μητροπολίτας (σελ. 404). Παρομοίαν ἔμμεσον κατηγορίαν προσάπτει καὶ ὁ Σχολάριος εἰς τὸ ὑπόμνημα του ἐπὶ τοῦ oratio dogmatica τοῦ Βησσαρίωνος ("Ἀπαντα Γ' σελ. 113).

Ὁ συγγραφεὺς ἐν συνεχείᾳ ὑπεραμύνεται τῆς οὐδετερότητος τοῦ βασιλέως εἰς τὰς συζητήσεις καὶ τῆς δεξιότητος, μετὰ τῆς ὁποίας ἐχειρίσθη πλεῖστα λεπτὰ ζητήματα. Περιωρίσθη εἰς τὰ ὄρια τῆς ἀρμοδιότητός του ὡς Λαϊκοῦ ἄρχοντος, οὐδέποτε διανοηθεὶς νὰ ἐπηρεάσῃ τοὺς ἀπεσταλμένους (Συρόπουλος V, 3,115).

1. Gill, *Quae supersunt actorum graecorum Conc. Florentini, Romae*, σελ. 421, 1953.

Ὁ σ. κρίνει τὸν Μάρκον τὸν Εὐγενικὸν ὡς ἀβαθῆ καὶ πολὺ κοινὸν θεολόγον, μὴ δυνάμενον νὰ συγκριθῇ μὲ τὸν πολυμαθῆ Σχολάριον. Ἀναγνωρίζει ὅμως ὅτι ἦτο συνεπὴς ἀπὸ ἀρχῆς μέχρι τέλους, χωρὶς παλινωδίας καὶ ἐπαμφοτερισμούς. Ὑπερημύνη τῆς παραδεδεγμένης Ὁρθοδόξου Πίστεως, διότι ἀπολύτως ἐπίστευσεν εἰς αὐτὴν καὶ ἐξῆ ἐμπράκτως αὐτήν. Ὁ βίος του ἦτο ἀδιάβλητος. Τὸ κύρος του μέγα. Ἦτο διαφωνῶν, ὑπὸ τὴν καλὴν ἔννοιαν. Ἦτο ὁ μὴ ὑπογράφας. Καὶ ἐν τούτοις τὸ πᾶν ἐξηγῆται ἀπὸ τὴν ὑπογραφὴν του.

Οἱ λοιποὶ ὑπογράψαντες δὲν εἶχον τὴν προσωπικότητα καὶ τὴν αἰγλήν του. Οὕτως ὁ Βησσαρίων ἐγκατέλειπε τὴν Κ/πολιν τέλος τοῦ 1440. Ὁ Ἰσίδωρος ὁ Κιέβου μετέβη εἰς Ρωσίαν (σελ. 356), ἀδιαφορῶντας τι ἀφήνει ὀπίσω του μετὰ τὴν χλιαρὰν στάσιν του.

Οἱ ἐνωτικοὶ δὲν κατόρθωσαν νὰ παρουσιάσουν ἐν Βυζαντίῳ πειστικὴν ἐπιχειρηματολογία. Γρηγόριος ὁ Μάμμος ἐπεχείρησε ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὰ ἀδιάσειστα ἐπιχειρήματα τοῦ Εὐγενικοῦ μετὰ τὴν γνωστὴν ὁμολογίαν Πίστεως καὶ τὴν «Ἐγκύκλιον Ἐπιστολήν» (PG 161, 13-204). Ὑστεροῦν ὅμως ἀμφοτέρω εἰς τόνον σαφηνείας καὶ ἐνθουσιασμοῦ. Ἀποτελοῦν ξηρὰν παράταξιν παραπομπῶν ἀπὸ τὰς Γραφὰς καὶ τὴν Πατερικὴν φιλολογίαν. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον οὐδόπως ἐπηρεάσαν τὸν λαὸν καὶ σχεδὸν ἐμειναν ἀπαράτηρητα. Τὸ πλήρωμα δὲν ἠπατάτο ἀπὸ ἀριθμούς, οὐδὲ ἐμέτρα ποιοὶ ἀπετέλουν τὴν πλειοψηφίαν τῶν ὑπογραψάντων. Εἰς τὴν μικρὰν μειοψηφίαν ἔβλεπε τοὺς προμάχους τῆς Πίστεως, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐδειλίασαν οὐδὲ ἐσυνθηκολόγησαν μετὰ τὰ δελεαστικὰ ἀναλλάγματα τῆς Ρώμης, τὰ ὁποῖα οὐδέποτε ἄλλωστε ἐδόθησαν, διότι καὶ διὰ τὴν Ρώμην ἀκόμη τὰ οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ πράγματα δὲν ἦσαν περισσότερον εὐχάριστα ἀπὸ τὴν Νέαν Ρώμην.

Εἶναι δὲ λίαν περίεργον διὰ τὸν σημερινὸν ἐρευνητὴν, ὅτι εἰς στιγμὰς πού τὸ Γένος ἔπνεε τὰ λοιθία, Νικόλαος ὁ πάπας γράφει πρὸς τὸν ἀνήσυχον ἐνώπιον τῆς μεγάλης καταιγίδος αὐτοκράτορα Ἰωάννην, ὄχι διὰ νὰ τὸν ἐνθαρρύνῃ, ἀλλὰ διὰ νὰ τοῦ ὑπενθυμίσῃ ὅτι ἐφ' ὅσον δὲν θὰ ὀλοκληρώσῃ τὴν ἐνωσιν, χεῖρονα θὰ ὑποστῇ. Τὸ γράμμα τοῦτο εἶναι ἓνα εἶδος μᾶλλον Ultimatum: Ἴδου ἐπὶ λέξει τὸ ἀπόσπασμα:

«Ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὸ σύμβολον τῆς Πίστεως εἶναι μία. Ὅθεν πρέπει νὰ ἔχῃ μίαν μόνον κεφαλὴν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀναγνωριζομένην ἀπὸ ὅλους. Ἡ θλιβερὰ κατάστασις τοῦ Βυζαντίου πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν τιμωρίαν τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν ἀσυνέπειαν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸ θέμα τῆς ἐνώσεως. Ἐὰν ὁ λαὸς σου ἀρνηθῇ τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἐνώσεως, θὰ μᾶς ἀναγκάσῃ τοῦτο νὰ λάβωμεν τοιαῦτα σκληρὰ μέτρα ἐνδεικνυόμενα πρὸς περίωσιν τῆς τιμῆς μας καὶ πρὸς σωτηρίαν ὑμῶν. Ὁ πατριάρχης ὁμοίως πρέπει νὰ ἐπανέλθῃ, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πάπα νὰ ἐπανεμφανισθῇ εἰς τὰ Δίπτυχα» (P.E. Doc. 304).

Ὁ συγγραφεὺς ἀποδίδει τὸ ἄηθες καὶ σκληρὸν

ἄφος τῆς ἀνωτέρω ἐπιστολῆς εἰς τὰς ἐξωγκωμώμενας πληροφορίας, τὰς ὁποίας ἔστειλεν ὁ παρεπιδημῶν τότε εἰς Βυζάντιον Ἰσιδώρος. Κατ' αὐτὸν ἔπρεπε ὁ Πάπας νὰ λάβῃ αὐστηρὰ μέτρα, ἐν ἀνάγκῃ ἀπειλῶν καὶ προβλέπων ἐπιβολὴν κυρώσεων κατὰ τῶν δυστροποῦντων, διότι σύμπας ὁ λαὸς ἦτο δῆθεν μετὰ τῶν ἐνωτικῶν, οἱ ἀντιδρώντες δὲ ἐλάχιστοι. Ἡ Ἡ παλιμβουλία τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἡ ἀναβλητικότης του θὰ κατεπολεμοῦντο μόνον με ἀπειλητικὴν παπικὴν ἐπιστολήν. Ὅσον ἀφορᾷ διὰ τοὺς ἀντιενωτικούς ὁ Ἰσιδώρος εἰσηγεῖται τὴν ἀνάκλησιν αὐτῶν εἰς Ρώμην, ὅπου θὰ ἔπρεπε νὰ τοὺς δοθοῦν εἰδικὰ μαθήματα διαφωτίσεως, ἵνα χωνέψουν τὸ θέμα τῆς ἐνώσεως! (σελ. 379).

Εἶναι ἀστεῖον τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο. Ἀκριβῶς ὁ τόνος τῶν ἐπικειμένων ἀπειλῶν, ἡ βίαία προσαγωγή τῶν ἀντιδρώντων εἰς Ρώμην, μαρτυρεῖ ὅτι ἡ ἐνωσις ἔπρεπε νὰ ἐπιβληθῇ, ἐκόντων ἀκόντων, ἐφ' ὅσον τοῦτο ἦτο τὸ μόνον συμφέρον τῆς Δύσεως. Ἀλλὰ τοιοῦτοι τρόποι μεταχειρίσεως εἶναι ἄγνωστοί εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὸ συνοδικὸν πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ αὐταρχικὸς τόνος τῆς ἐπιστολῆς μαρτυρεῖ πόσον ἡ ὑπόθεσις ἐξετραχηλίζετο καὶ πόσον ἐπρόκειτο οἱ Δυτικοί, ἐκμεταλλευόμενοι τὰς τραγικὰς περιστάσεις τὰς ὁποίας διήνυε τὸ Βυζάντιον, νὰ ἐπιβάλουν κατὰ τρόπον τελείως ἀπαράδεκτον τὰς ἀποφάσεις τῆς Φλωρεντίας. Ὁ Ἰσιδώρος, ἐν συνεχείᾳ, εἰσηγεῖται τὴν ἀποστολὴν λεγάτων εἰς Πελοπόννησον, ὅπου με πειθῶ ἢ με ἀπειλὰς κυρώσεων βαρυτάτων, θὰ ἔπρεπε νὰ κερδηθοῦν οἱ Δεσπότες. Φαίνεται ὅτι ὁ Ἰσιδώρος ἔστειλε τὴν ἐπιστολήν αὐτὴν τὸ θέρος 1451, συγχρόνως μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Βρυεννίου εἰς Ρώμην, καὶ τὰ μέγιστα συνετέλεσεν εἰς τὴν σύνταξιν τῆς ἀτυχοῦς παπικῆς ἐπιστολῆς. (Cod Vat. Gr. 1858, Fo 44-51).

***

Αἱ ἄκρως τραγικαὶ ἡμέραι τῆς Πόλεως, τὸ προαίσθημα τοῦ θανάτου αὐτῆς, ἐπίεζον τὰ στήθη καὶ τὴν σκέψιν ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων. Εἶναι ἀπαράδεκτον νὰ συζητῆται τὸ φρόνημα ἐνὸς λαοῦ ἐναντὶ τῆς ὑποθέσεως τῆς ἐνώσεως εἰς μίαν ἀτμόσφαιραν πένθιμον καὶ καταθλιπτικὴν, ὅπως δὲν δύναται νὰ ληφθῇ σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν ἡ ὑπογραφή τῆς διαθήκης ἐνὸς βαρυτάτου ἀσθενοῦς καὶ τρέμοντος καὶ καιομένου ἀπὸ τὸν πυρετόν. Σπασμωδικοὶ ἐπαινοὶ ἀκουσθέντες ἀπὸ στόματα ἐνίων διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἐνωτικοῦ κινήματος, ἀποδεικνύουν παραληρήματα παθολογικά, καὶ ἀπὸ ἓνα ἀντικειμενικὸν ἱστορικὸν δὲν δύναται νὰ ληφθοῦν σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν.

Ἀκόμη περισσότερο, τὸ βεβιασμένον καὶ κατασκευασθὲν ἀνωμάλως ἐνωτικὸν κίνημα προεκάλεσε μίαν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν ἀπαράδεκτον. Μερικοὶ Λατῖνοι ἀφῆκαν τὸν τελετουργικὸν τῶν ρυθμῶν, μετέστησαν εἰς τὸν ἀνατολικὸν τύπον, καὶ τανάπαλιν. Ταχέως ὅμως πολλοὶ Ἕλληνες ἀπέρριψαν τὴν περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ προσθήκην, ὅπερ ἤγειρεν ἀργότερον τὴν μῆνιν τοῦ πάπα Καλλίστου Γ' εἰς τὴν βούλαν του τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1457 (A. G. Welykyj, Documenta Ponti-

ficum Romanorum Historiam Ucrainae Illustrantia I. Romae, 1953 Doc. 77).

***

Ὑποτιμᾷ ὁ συγγραφεὺς τοὺς βαυτέρους λόγους τῆς ἀποτυχίας τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου, ἀποδίδων εἰς μόνον τὸ πείσμα καὶ τὴν στενότητα τοῦ Μάρκου Εὐγενικοῦ καὶ Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου, ὡς ἡγουμένων δῆθεν μικροῦ ἀριθμοῦ φανατικῶν. Ἀποκαλύπτεται ἀκόμη καὶ ὁ ἀπαράδεκτος δι' ἐκκλησιαστικὸν ἀρχηγὸν ρόλος τοῦ Πάπα Εὐγενίου, ὅταν ἤδη ἐν Φλωρεντίᾳ, διδὼν τὴν ἀκαμψίαν τοῦ Εὐγενικοῦ καὶ τὴν ἀδάμιαστον ἐπιρροήν του εἶχε πλαγίως προτείνει εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὴν κατὰ τὴν αὐτὴν τρόπον φήμισιν αὐτοῦ καὶ ἀπομάκρυνσίν του ἐκ τῆς σκηνῆς (σελ. 395). Ὁ συγγραφεὺς ἐγκρίνει ἀπολύτως τὴν λήψιν πειθαρχικῶν μέτρων βίας καὶ ἀπελάσεως τοῦ Εὐγενικοῦ, καὶ στενοχωρεῖται διότι ἀφέθη ἐλεύθερος, χάρις εἰς τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν σύνεσιν τοῦ αὐτοκράτορος. Χαρακτηρίζει τὸν Μάρκον τὸν Εὐγενικὸν ὡς ἐχθρὸν τῆς ἐνώσεως, ἐχθρὸν ἄρα τῆς «Οἰκουμενικῆς Συνόδου», αἰρετικὸν καὶ ὑποκείμενον, κατὰ συνέπειαν, εἰς μέτρα πειθαρχικὰ βαρύτατα. «Ἐπρεπε νὰ τιμωρηθῇ παραδειγματικῶς ὁ ἐχθρὸς τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Κράτους», ἐπιλέγει, «νὰ ἀφορισθῇ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας, ἵνα μὴ διαδίδῃ τὴν ἀντιδραστικὴν ἀντιενωτικὴν του διδασκαλίαν» (σελ. 396).

Ἡ ἀποτυχία τοῦ ἐνωτικοῦ κινήματος δὲν ὀφείλεται καθ' ἡμᾶς, εἰς τὴν ἀνικανότητα τοῦ πάπα νὰ στείλῃ στρατιωτικὴν βοήθειαν εἰς τὰς ἀπεγνωσμένας ἐκκλησίες τῆς Πόλεως. Οὐδὲ εἰς τὴν νωχέλειαν τῆς Ρώμης νὰ ἀποστείλῃ στρατιὰς μοναχῶν καὶ ἱεροκλήρων Λατίνων ἀνά τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ Βυζάντιον πρὸς «διαφωτισμόν» τοῦ πλήθους ἐπὶ τῶν λατινικῶν δογμάτων.

Ἡ ἀντίστασις ἐξηγεῖται ἐκ τῆς ἀρνήσεως τῆς Ἀνατολῆς ν' ἀποδεχθῇ σύστημα διοικήσεως ἐκκλησιαστικὸν ξένον πρὸς τὸ συνοδικὸν ἔθος, καὶ ταυτόσημον πρὸς αὐταρχικὸν καθεστῶς, ὅπως ἦτο ἐκ προμελέτης ἡ χαρραχθεῖσα γραμμὴ τῆς Ρώμης. Ἐὰν δὲν προεβάλλετο ἐκ νέου ὑπὸ τῶν Λατίνων, ἡ ἀπαράδεκτος διὰ τὴν Ὁρθόδοξον συνείδησιν μοναρχικὴ ἐννοια τῆς Ρώμης καὶ ἐπεδεικνύετο στάσις ἀδελφικὴ πρὸς ἀδελφὰς ἰσοτίμους Ἐκκλησίας, διόλου ἀπίθανον νὰ ἐγένετο ἐν βῆμα σταθερόν διὰ τὴν ἄρσιν τοῦ θλιβεροῦ σχίσματος. Καὶ αὐτὸ ἀναμένει ἡ πολυπαθὴς Ἀνατολὴ ἀπὸ τὴν Δύσιν κατὰ τὴν προσεχῆ τῆς Σύνοδον.

Ἀρχιμ. ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΣ ΤΙΜΙΑΔΗΣ

«Τῆς ἐρήμου πολίτης, καὶ ἐν σώματι ἄγγελος, καὶ θανματουργὸς ἀνεδείχθης, θεοφόρε πατὴρ ἡμῶν Θεόδωρε· νηστεία, ἀγρυπνία, προσευχῆ, οὐράνια χαρίσματα λαβῶν, θεραπεύεις τοὺς νοσοῦντας, καὶ τὰς ψυχὰς τῶν πιστεῖ προστρεχόντων σοι. Δόξα τῷ δεδωκότι σοι ἰσχύν· δόξα τῷ σὲ στεφανώσαντι· δόξα τῷ ἐνεργοῦντι διὰ σοῦ πᾶσιν ἰάματα»

(Ἀπολυτίκιον τοῦ ὁσίου Θεοδώρου τοῦ Ἡγιασμένου)

ΜΕΤΕΒΗ Ο ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ ΕΙΣ ΡΩΣΙΑΝ;

Ἡ Ρωσία, ὡς ἐνιαῖον πολιτικὸν κράτος ἠσπάσθη τὸν Χριστιανισμὸν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ πρίγκιπος καὶ μετέπειτα Ἀγίου τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, Βλαδιμήρου. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἐξεταζόμενον ἀπὸ ιστορικῆς σκοπιᾶς εἶναι ἀναντίρρητον, πλὴν ὅμως εὐρέθησαν πολλοὶ χρονογράφοι ρωσικῆς καταγωγῆς ἢ Βυζαντινοὶ τοιοῦτοι, οἵτινες ἠθέλησαν νὰ ὑποστηρίξουν τὴν Ἀποστολικὴν καταγωγὴν τῆς Ἐκκλησίας των καὶ μᾶς ὀμιλοῦν εἰς τὰ Χρονικά των περὶ ταξιδίου τινὸς δῆθεν τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου ἐν τῇ Χώρα τῶν Σκυθῶν, τῆς Χερσῶνος, μέχρι τῶν ὄρεων τοῦ Κιέβου.

Ἐκτὸς τῶν Χρονογράφων τοῦ 9ου—12ου αἰῶνος, τῶν ὑποστηρίζοντων τὴν τοιαύτην ἄφιξιν τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου εἰς Ρωσίαν, ὑφίστανται καὶ δόκιμοι συγγραφεῖς τῆς νεωτέρας Ρωσίας, οἵτινες ὑποστηρίζουν μειζῶνας τὸν ἰσχυρισμὸν τῆς Παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας των, ἀναγομένης εἰς τὴν πραγματοποίησιν ἐνὸς τοιοῦτου ταξιδίου ἀπὸ μέρους τοῦ Ἀπ. Ἀνδρέου εἰς τὴν Χώραν τῶν Σκυθῶν (Ρωσία).

Οὕτως ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος, ἐν τῇ Ἱστορίᾳ αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας¹, προκειμένου νὰ θεμελιώσῃ ἱστορικῶς τὴν περὶ μεταβάσεως τοῦ Ἀπ. Ἀνδρέου θεωρίαν του εἰς Ρωσίαν, καταφεύγει εἰς διαφόρους μαρτυρίας Πατέρων ἢ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων τῆς Ἐκκλησίας.

Κατὰ τὸν Μακάριον πάντοτε, ἡ ἀρχαιότερα μαρτυρία περὶ μεταβάσεως τοῦ Ἀπ. Ἀνδρέου εἰς τὴν Ρωσίαν, ἀνάγεται εἰς τὸν 3ον αἰῶνα, τουτέστιν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀγίου Ἰππολύτου Ρώμης, ὅστις ἐν τῷ συγγράμματι αὐτῷ ἐπὶ τῶν 12 Ἀποστόλων, λέγει τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά. «Andreas, cum Scythis a Tracibus praedicasset (Σκυθαῖς καὶ Θράκαις κηρύξας), cruxi affixus est Patris in Achaia, rectus in olea arbore, ibique sepelitur»². Ὡσαύτως ἕτερα ἀξιόσημειώτος μαρτυρία εἶναι καὶ τοῦ Ὁριγένους, διαφυλαχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Ἱστορίᾳ αὐτοῦ³. «Apostoli et discipuli Domini et Salvatoris nostri, per universum orbem dispersi, Evangelium praedicabant. Thomas quidem, ut a maioribus traditum accepimus (ὡς ἡ παράδοσις περιεῖχε), Parthiam sortitus est (εἴληθεν). Andrea vero Scythiam, Johanni Asia obvenit».

Αἱ δύο αὗται μαρτυρίαι ἔχουν μεγίστην σημασίαν, καθ' ὅσον ὁ μὲν Ὁριγένης ἐσπούδασε παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας, ὅστις ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Πανταίνου, οὗτος δὲ τῶν Ἀποστολικῶν Πατέρων. Οὕτως, ὁ Μακάριος, προκειμένου νὰ κατοχυρώσῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ, δημιουργεῖ μίαν παραδοσιακὴν ἔλυσιν, τῆς ὁποίας ὁ πρῶτος κρίκος ἐτέθη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀπ. Πατέρων καὶ καταλήγει εἰς τὸν Ὁριγένην. Ὑποβοηθεῖται δὲ αὕτη καὶ ἀπὸ τὴν ἐξ

ἴσου ἀλληλοεξάρτησιν τῶν Πατέρων, Ἰππολύτου ὡς μαθητοῦ τοῦ Ἀγίου Εἰρηναίου⁴, ὅστις ἠμροάσατο τοῦ Ἀγ. Πολυκάρπου⁵.

Τὸν 4ον αἰῶνα ἀπαντῶμεν ἑτέραν μαρτυρίαν, ὀφειλομένην εἰς τὸν Ἅγιον Δωρόθεον (307—322), Ἐπίσκοπον Τύρου, ἥτις ἀναφέρεται εἰς τὸν Ἀπόστ. Ἀνδρέαν⁶. «Andreas, frater eius, Bithyniam, totamque Thraciam et Scythiam peragravit (πᾶσαν τὴν παρὰ Βιθυνίας τε καὶ πᾶν τοῦ Θράκης τε καὶ Σκύθας διῆλθεν).

Τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀγίου Δωροθέου, ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ πολὺς τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας Διδάσκαλος, Ἐπιφάνιος Κύπρου († 403), ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον. «Τοῦ Ἐπιφανίου Ἐπισκόπου Κύπρου περὶ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ποῦ ἐκάρυξε...». Ὁ δὲ Σωφρόνιος († 390) εἰς ἐκ τῶν φίλων τοῦ Ἱερωνύμου ἀναφέρει τὰ ἐξῆς⁷. «Andreas frater huius (Ap. Petri), ut maiores nostri prodiderunt (ὡς οἱ πρὸ ἡμῶν παραδεδώκασιν), Scythis et Sogdianis et Saccis praedicavit Evangelium Domini nostri Jesu Christi, et Sebastopoli praedicavit, quae cognominatur magna, ubi est irruptio Aspari et Phasis fluvius, ibi incolunt Aethiopes interiores. Sepultus est autem Patris civitate Achaiae, cruci suffixus ab Aegea, praefecto Edessinorum».

Ἐκτὸς τοῦ Σωφρονίου, ἀντλοῦμεν καὶ τὰς κάτωθι μαρτυρίας ἀπὸ διαφόρους συγγραφεῖς, ἀναφερομένας εἰς τὸν Ἀπ. Ἀνδρέαν ἐν σχέσει πρὸς τὸ ταξιδιον αὐτοῦ εἰς Ρωσίαν:

α) Τοῦ Παφλαγῶνος⁸. «Tu, omni mihi veneratione prosequende Andrea..., aquilone in sortis partem accepto, Iberos, Savramatas, Thavros et Scythas cunctasque regiones ac urbes, Ponto Evximo ad aquilouem avstrumque adiacentes, circumiens in siti cucurristi...».

β) Τοῦ Μοναχοῦ Ἐπιφανίου ἐν Ἱεροσολύμοις⁹. Εἶτα ἀρχοῦται αἱ ἀφηγήσεις τῶν Ρώσων Χρονογράφων. Οὕτω, ὁ Ὅσιος Νέστωρ ἐξιστορεῖ, ὅτι ὁ Ἀπ. Ἀνδρέας ἀπὸ τὴν Σινάωπην διῆλθε τὴν Χερσῶνα, φθάσας μέχρι τῶν ὄρεων τοῦ Κιέβου, εὐλογεῖ αὐτὰ πηγνύων καὶ σταυρόν¹⁰.

Κατὰ τὸν 8ον καὶ 9ον αἰῶνα ἡ ἀπόκρυφος Φιλολογία παρουσιάζει τὸν Ἀπ. Ἀνδρέαν¹¹ εἰς Σκυθίαν, εἰς τὴν βορείαν καὶ δυτικὴν ὄχθην τῆς Μαύρης Θα-

1. Biblioth. Photii, cod CXXI.

2. Ὅρα ἐπιστολὴν αὐτοῦ πρὸς Φλωρίνον, παρὰ Εὐσεβίω. Hist. Eccl. V, 20.

3. Guil. Cave Scptor. Eccles. Histor. Litter. p. 107 Genève 1720. Grp. Histor. Byzant. V p. 349 Venet 1729.

4. Hieron. Oper. 1, pag. 170, Francof 1684, Cave Script. Eccles. Histor. Litter. pag. 187 Genev.

5. Ἐγκώμιον εἰς τὸν Ἀπ. Ἀνδρέαν. Max. Biblioth. Wet. Patr. XXVII 388, Lugd.

6. Epiphani Monachi edita et inedita Lipsiae 1864.

7. Χρονικὸν Νέστορος κατὰ τὸν Λαυρεντικὸν κατάλογον, σελ. 4. Μόσχα 1824.

8. Ἀντώνιος Κερτασῶφ, Ἱστορία τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας τ. I, σελ. 43. Παρίσι 1959. Ρωσιστί.

1. Μακάριος «Ἱστορία τοῦ ἐν Ρωσίᾳ Χριστιανισμοῦ» σελ. 7, 1868, Ρωσιστί.

2. Maxima Biblioth. Veterum Patrum, III, 265 Lugduni 1677.

3. Eusebii Histor. Eccl. III, I.

λάσσης και τὸ Βυζάντιον, τοῦ ὁποῖου ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος Ἐπίσκοπος¹. Ἀνωτέρω εἶδομεν, ὅτι γράφων ὁ Νικήτας Δαβὶδ Παφλαγῶνος (τέλη 9ου ἀρχαί 10ου) Ἐγκώμιον εἰς τὸν Ἄπ. Ἀνδρέαν, παρουσιάζει καὶ αὐτὸς τὸν Ἀπόστολον εἰς τὰ αὐτὰ μέρη. Ἐκ τῶν διηγήσεων τούτων εὐρίσκομεν τὸν Ἄπ. Ἀνδρέαν εἰς τὴν Ν. Ρωσίαν. Ὁ Ἄπ. Ἀνδρέας ἔρχεται εἰς τοὺς Μηρηθδόνας, ἀλλὰ τόσον Ἰωάννης ὁ Μαλάμας (8ος αἰών), ὅσον καὶ Λέων ὁ Διάκονος (10ος αἰών) Μηρηθδόνας καλοῦν τοὺς Βουλγάρους ἢ τοὺς προγόνους τῶν Ρώσων².

Οὕτω, ἡ Βυζαντινὴ Χρονογραφία τοῦ 11ου αἰῶνος παρέχει ὑλικὸν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς Παραδόσεως, περὶ μεταβάσεως τοῦ Ἄπ. Ἀνδρέου εἰς Ρωσίαν³.

Γράφων ὁ Ψελλὸς τῷ 1074 ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Βσεβολόγκ Γιαροσλάβιτς ἐξ ὀνόματος τοῦ Αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Δούκα δέχεται, ὅτι ἐν Ρωσίᾳ ἐκήρυξεν ὁ Ἄπ. Ἀνδρέας⁴. Ἐν ἔτει 1086 ἡ κόρη τοῦ Βσεβολόγκ Ἄννα κείρεται μοναχὴ καὶ ὁ πατὴρ αὐτῆς κτίζει πρὸς χάριν αὐτῆς ναὸν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἄπ. Ἀνδρέου⁵.

Κατὰ τὸ ἔτος 1089 ὁ Περεγιασλάβσκυ Ἐφραίμ οἰκοδομεῖ ὡσαύτως ναὸν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἄγ. Ἀνδρέου. Τόσον ἡ Ἄννα, ὅσον καὶ ὁ Ἐφραίμ ἐζησαν ἐν Σ τ ο υ δ ῖ ω, ἐγνώριζον τὴν Ἑλληνικὴν καὶ ὡς ἐκ τούτου ἦσαν εἰς θέσιν νὰ μεταφέρουν ἐκ Βυζαντίου εἰς Ρωσίαν τὴν περὶ Ἄπ. Ἀνδρέου Παράδοσιν.

Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, ἡ περὶ μεταβάσεως τοῦ Ἄπ. Ἀνδρέου εἰς Ρωσίαν Παράδοσις ἤρξατο νὰ ἡρεμῇ καὶ κατὰ μικρὸν δὲ νὰ ἐξασθενῇ. Μόλις τὸν 17ον αἰῶνα ἐπανέρχεται καὶ πάλιν. Οὕτω, κατὰ τὰ λεγόμενα τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ἀντωνίου Ποσσεβίνου, ὁ Τσάρος Ἰωάννης ὁ Τρομερός εἶπεν. «Οἱ Ἕλληνες δι' ἡμᾶς δὲν εἶναι τὸ Εὐαγγέλιον. Πιστεύομεν εἰς τὸν Χριστὸν καὶ οὐχὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ἐλάβομεν τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ἀπ' ἀρχῆς, ὅταν ὁ Ἄπ. Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἄπ. Πέτρου ἦλθεν εἰς τοὺς τόπους τούτους πρὶν μεταβῆ εἰς Ρώμην. Συνεπῶς, οἱ ἐν Μόσχᾳ διαμένοντες, ἔλαβον τὴν Χριστιανικὴν πίστιν τὴν αὐτὴν ἐποχὴν με ἐκείνους τῆς Ἰταλίας»⁶. Τὰ αὐτὰ ἐπιχειρήματα φέρει καὶ ὁ Ἀρσένιος Σουχάνωφ (17ος αἰών) εἰς τοὺς Ἕλληνας. «Τὴν πίστιν ἡμῶν εἰς Χριστὸν ἐλάβομεν ἀπὸ τὸν Ἄπ. Ἀνδρέαν»⁷. Εἰς τὴν Σύνοδον τοῦ Κιέβου τοῦ 1621 ἐλέχθησαν τὰ κάτωθι:

«..... Ὁ Ἄπ. Ἀνδρέας εἶναι πρῶτος Ἐπίσκοπος Κων/πόλεως, Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης καὶ Ἀπόστολος τῶν Ρώσων....»⁸. Ὁ Μ. Πέτρος ἔκοψε τὸ πρῶτον μέγα παράσημον εἰς τιμὴν τοῦ Ἄπ. Ἀνδρέου, ἐφ' οὗ καὶ ἐγράφη: «Sanctis Andreas Patronus

1. Ταῦτα καὶ παρὰ τῷ μοναχῷ ἐνθ. ἀνωτ. Ἐπιφανίω (Migne P. G. τ. 120 col. 216 ἐξῆς), ὁπόθεν ἐνιαχύθη καὶ ἡ ρωσικὴ Παράδοσις.

2. Ἄντ. Καρτσάωφ, ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 44.

3. Αὐτόθι σελ. 45.

4. Αὐτόθι σελ. 47.

5. Αὐτόθι σελ. 47.

6. Ἀντώνιος Καρτσάωφ, ἐνθ' ἀνωτέρω σελ. 49.

7. Αὐτόθι σελ. 49.

8. Αὐτόθι σελ. 50.

Rossiae». Ἡ Αὐτοκράτειρα Ἐλισάβετ Πετρόβνα ἔκτισε τῷ 1744 εἰς Κίεβον Ναὸν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀποστόλου.

Παραθέσαντες τὰ ἀνωτέρω στοιχεῖα, ἅτινα ἠντλήσαμεν ἀπὸ τοὺς Πατέρας ἢ Ἐκκλησιαστικούς Συγγραφείς ἢ ἀκόμη ἀπὸ τοὺς Ρώσους καὶ Βυζαντινοὺς Χρονογράφους, ἐν τούτοις οὐδόλας δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν τὸ γνήσιον καὶ αὐθεντικὸν τῆς Παραδόσεως ταύτης. Ἄν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος ὑποβοηθῇ τὴν ἀνάπτυξιν μιᾶς τοιαύτης γνησίας Παραδόσεως περὶ μεταβάσεως τοῦ Ἄπ. Ἀνδρέου ἐν Ρωσίᾳ, ἐν τούτοις τὸ γεγονός αὐτὸ κατὰ τὸν σεβαστὸν ἡμῶν καθηγητὴν κ. Ἀντώνιον Καρτσάωφ δὲν ἀποδεικνύεται ἱστορικῶς¹. Ἀλλὰ, πάλιν μὴ ἔχοντες ἱστορικὰ δεδομένα, δὲν δυνάμεθα ἐξ ὁλοκλήρου νὰ ἀπορρίψωμεν τὴν Παράδοσιν, βάσει δὲ τῶν ὁποίων νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὰς γεωγραφικὰς σχέσεις τῆς ἐποχῆς καὶ νὰ ἀποκρυσταλώσωμεν μίαν ἐπισημονικὴν γνώμην, ἂν πράγματι μετέβη εἰς τὴν Β. Μαύρην θάλασσαν ἢ ἔχι, ἢ καὶ ἀλλάχοῦ.

Ἐκαστος λαὸς φιλοδοξεῖ νὰ ἔχῃ ἕνα ἀρχηγόν, ὑπὸ τοῦ ὁποῖου νὰ κυβερνᾶται. Ἄν λοιπὸν ἡ ἀναγκαῖότης αὕτη ἐνὸς Ἀρχηγοῦ παρατηρῆται εἰς τὸν πολιτικὸν τομέα, πόσω μᾶλλον εἰς τὸν θρησκευτικόν. Ἡ πίστις εἰς τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ τάδε Ἐκκλησία ἔχει Ἀποστολικὴν ἄμεσον καταγωγὴν τονώνει τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα ἐνὸς λαοῦ καὶ τὸν καθιστᾷ ὑπερῆφανον διὰ τὴν Ἐκκλησίαν του, αὐτὸ δὲ συνέβη καὶ μετὰ τοὺς Ρώσους.

Διάκονος ΠΑΝ. Χ. ΣΙΜΙΓΙΑΤΟΣ

Ἀπόφοιτος τοῦ Ὁρθ. Ρωσ. Θεολογικοῦ Ἰνστιτούτου Παρισίων.

1. Ἄντ. Καρτσάωφ, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 50.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Μητροπολίτου Κυθήρων Μελετίου, Σύστημα Ἱεράς Ἐξομολογητικῆς. Ἐκδόσεις «Πηγὴ Ὁρθοδόξου Βιβλίου». Κάνιγγος 32, Ἀθήναι. Σελ. 523.

Εὐαγγέλιου Δημ. Θεοδώρου, δ. Θ., Ἐφημερίδος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Τὸ Ὁρθόδοξον λειτουργικὸν ἢ μυσταγωγικὸν κήρυγμα, Συμβολὴ εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ὁμιλητικὴν. Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Ἐκκλησία», ἐν Ἀθήναις 1960, σελίδες 64.

Τοῦ αὐτοῦ, Ὁ προσωπικὸς χαρακτήρ τοῦ ὀρθοδόξου κηρύγματος. Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Ἐφημερίδος», ἐν Ἀθήναις 1960.

Ἀρχιμανδρίτου Ἀγαθαγγέλου Κοτρῶνη, Αἱ ἐν Ἑλλάδι ξένοι προπαγάνδαι. Ἀθήναι 1960. Σελ. 29.

Σπύρου Ν. Ἀβούρη, Ἐγκώμιον εἰς τὸν Ἅγιον Γρηγόριον τὸν Παλαμᾶν, ὑπὸ τοῦ Ἱεροκήρυκος τῆς Μ. Ἐκκλησίας Ἰωάσαφ Κορνηλίου. Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς». Θεσσαλονίκη 1960. Σελ. 148-156.

Ἀνδρέου Ν. Μιτσίδου, καθηγητοῦ τῆς Θεολογίας, Ἡ ἐβδόμη τοῦ Πάθους. Λευκωσία 1959. Σελ. 78.

Ἰακ. Διαρομᾶτη, Μὲ ξεναγὸ τὸν πόνο. Ἐν Πάτραις. Σελ. 96.

Ὁρθοδόξου Χριστιανικοῦ Συλλόγου Ἱωάννης ὁ Βαπτιστής», Λόγος πανηγυρικὸς ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ ἐορτῇ τοῦ Ὁρθοδόξου Χριστιανικοῦ Συλλόγου Ἱωάννης ὁ Βαπτιστής» ὑπὸ Μητῆ Γρ. Χαρίτου. Ἐν Ἀθήναις 1960. Σελ. 16.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΩΝ ΣΤΗΛΗ

Οί νέοι 'Ιεράρχαι.

Ἡ κανονικὴ καὶ μετ' ἀπολότου τάξεως ἐκλογή ὑπὸ τῆς Σεπτῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τῶν νέων Ἱεραρχῶν συνετέλεσεν ὥστε τὸ Χριστιανικὸν πλήρωμα πολλῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων ν' ἀποκτήσῃ νέους Ποιμενάρχας.

Εἶναι περιττὸν νὰ τονίσωμεν τὴν προσδοκῆ ἐξ αὐτῶν ὁ εὐσεβὴς ἑλληνικὸς λαός. Οἱ καιροί, εἰς τοὺς ὁποίους ζῶμεν, εἶναι τόσον χαλεποὶ καὶ ἐξ ἐπόψεως πνευματικοῦ προσανατολισμοῦ, ὥστε μετ' ἀγωνίας ὁ λαὸς ἀναζητεῖ τὴν φωτεινὴν καὶ πυρίνην στήλην, ἣτις θὰ ὀδηγήσῃ τὰ βήματα αὐτοῦ ἐν ταῖς ἀτραποῖς τῆς σημερινῆς κοινωνίας, ἣτις ζῆ ὑπὸ τὴν σκιάν καὶ ἔστιν ὅτε ὑπὸ τὸ σκοτὸς τῆς ἀβεβαιότητος, τῆς ἀμφιβολίας, τῆς βασιανιστικῆς μερίμνης, τῆς ἀγωνίας διὰ τὴν αὐριον καὶ τῆς ἐλλείψεως εὐγενῶν ἰδανικῶν.

Ἡ «Ἐκκλησία», ἐλπίζουσα ὅτι οἱ νέοι Ἱεράρχαι θὰ πράξωσι πᾶν τὸ ἀνθρωπίνως δυνατόν, ἵνα ἀνταποκριθῶσιν εἰς τὰ αἰτήματα τοῦ ποιμνίου των, εὐχεται, ὅπως Κύριος ὁ Θεὸς σκέπη καὶ φωτίξῃ αὐτούς, ἵνα εἶναι οὗτοι «σῶοι, ἔντιμοι, ὄνεις, μακροήμεροὺντες καὶ ὀρθοτομοῦντες τὸν λόγον τῆς ἀληθείας».

'Εκκλησιαστικὸν Πνευματικὸν Κέντρον.

Καθ' ἃ πληροφοροῦμεθα ἐκ τῆς «Ὁρθοδόξου Ἐπιστολαίας», ὁ δραστηριώτατος Σεβ. Μητροπολίτης Κίτρους κ. Βαρνάβας ἐθεμελίωσε νέον Ἐκκλησιαστικὸν Ἰδρυμα, τὸ «Ἐκκλησιαστικὸν Πνευματικὸν Κέντρον». Τὸ θεμελιωθὲν Ἰδρυμα, τιμῶμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἱεροῦ Φωτίνου, πρόκειται εἰς τοὺς τρεῖς ὁρόφους αὐτοῦ νὰ περιλάβῃ εἰς μὲν τὸν πρῶτον τὸ Ναΐδιον τοῦ προστάτου Ἁγίου καὶ Ἐκκλησιαστικῆν Στέγην καθοδηγήσεως καὶ ψυχαγωγίας τῶν νέων, εἰς τὸν δεύτερον Λαϊκὴν Ἀκαδημίαν, μὲ μεγάλην αἰθουσαν διαλέξεων καὶ προβολῶν, κατευθυνομένην ὑπὸ τῆς Ἱ. Μητροπόλεως καὶ ἀποσκοποῦσαν εἰς τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως οἰκοδομὴν τοῦ λαοῦ, καὶ εἰς τὸν τρίτον Ἑστίαν Ἐπιτελῶν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ ἔργου.

Ἀληθῶς, τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος Ἰδρυμα, οἰκοδομοῦμενον εἰς ὄρθρον βυζαντινόν, πρόκειται νὰ πληρώσῃ μίαν αἰσθητὴν ἑλλειψιν καὶ νὰ ἐξυψηρῆσῃ σπουδαίως τὴν ὄλην μορφωτικὴν καὶ πολιτιστικὴν ἐν γένει προσπάθειαν τῆς Ἱερᾶς ταύτης Μητροπόλεως καὶ νὰ ἀποδείξῃ διὰ μίαν ἀκόμη φοράν, ὅτι, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐτονίσασμεν, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔχει ἐκλεκτὰ στελέχη, ἅτινα ἀναπτύσσουν λαμπρὰν κοινωνικὴν δράσιν καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον ὄλων συγχρονισμένον καὶ ρεαλιστικόν, ἀνταποκρινόμενον εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς σημερινῆς κοινωνίας.

Εὔρε νέαν εὐκαιρίαν.

Ἡ «Ἐκκλησία» λυπεῖται εἰλικρινῶς, διότι διὰ μίαν ἀκόμη φοράν γίνεται στόχος τοῦ χρονογράφου

κ. Παλαιολόγου, ὅστις φαίνεται ὅτι ἠνωχλήθη, διότι ἡ «Ἐκκλησία» ἐπανέλαβε στατιστικὰς διασπρεπῶν ἀμερικανῶν Ἐπιστημόνων πιστοποιούντων τὴν ἐν Ἀμερικῇ μεγάλην αὐξήσιν τῆς ἐκκλησιαστικότητος τῶν νέων, ἐνεκα ἀκριβῶς τῆς ἀπομακρόνσεως ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ἐλληνορθοδόξου Πνεύματος. Ὁ κ. Παλαιολόγος θεωρεῖ αὐτὸ ὡς «ἐπαρσιν» τῆς «Ἐκκλησίας» (!) καὶ ἐνῶ ἐξ ἄλλων αἰστατιστικῶν πιστοποιούν, ὅτι ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐκκλησιαστικότης τῶν ἀνηλικῶν εἶναι ἀσυγκρίτως μικροτέρα τῆς ἐν Ἀμερικῇ ἢ Σουηδία κ.λ.π., ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος χρονογράφος, λησμονῶν τὰς συγκρίσεις, τὰς ὁποίας ὁ ἴδιος ἔκαμε πολλάκις μεταξὺ τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς ξένης ζωῆς, ἀναλαμβάνει τὸν ὄλον τοῦ ὑπερασπιστοῦ τῆς ἀποξενωθείσης ἀπὸ τοῦ Ἐλληνορθοδόξου πνεύματος Ἀύσεως καὶ διακηρύσσει, ὅτι οἱ «ἄλλοι λαοὶ βαδίζουσι μίλια πρὶν ἂ πὸ» ἡμᾶς (!).

Ἀνυπόμεθα εἰλικρινῶς, διότι ὁ κ. Παλαιολόγος δὲν συγχωρεῖ εἰς τὴν «Ἐκκλησίαν», ὅτι καὶ ἄλλοτε αὕτη ἀπέδειξεν, ὅτι οὗτος ἀδικεῖ ἑαυτὸν δι' ὅσον κατὰ καιροὺς ἐναντίον αὐτῆς γράφει. Ἐπὶ μῆρας ἐσιώπησεν ἐπὶ τῶν ὅσων ἡ «Ἐκκλησία» ἀπήντησεν. Καὶ ἰδοὺ, ὅτι τώρα εἶρε νέαν εὐκαιρίαν, ἵνα γράψῃ ἐναντίον τῆς, παρατρέχων στατιστικὰς εὐγλώττους, οἷα εἶναι καὶ ἡ ἐν τῷ σημερινῷ κυρίῳ ἄρθρῳ περὶ τῶν ἐν Ἀμερικῇ νόθων τέκνων ἀναφερομένη, καὶ λησμονῶν, ὅτι τὰ ἐν Ἑλλάδι γινόμενα ἐγκλήματα ἔχουν τὴν ἀφορμὴν ἀκριβῶς εἰς τὸ ὅτι τινὲς τῶν Ἑλλήνων ἀπεμακρόνθησαν προσωπικῶς τοῦ Ἐλληνορθοδόξου πνεύματος καὶ ἠκολούθησαν τρόπον ζωῆς, πολλάκις παρουσιαζόμενον ὑπὸ τῶν χρονογραφημάτων τοῦ κ. Παλαιολόγου.

Πρὸς παραδειγματισμόν.

Ἐν συνεχείᾳ δέον νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ὁ κ. Παλαιολόγος, θέλων νὰ διαφεύσῃ τὴν «Ἐκκλησίαν», καταφεύγει εἰς τὴν σκιαμαχίαν καὶ εἰς τὴν ἐπιστροφῆν ἐπιχειρημάτων, ἅτινα οὐδεμίαν ἔχουν σχέσιν μὲ τὸ ἐξεταζόμενον θέμα. Ἡ τακτικὴ αὕτη δὲν ἐπιτρέπεται εἰς δοκίμους χρονογράφους, οἷος εἶναι ὁ χρονογράφος τοῦ «Βήματος». Τοιοῦτοντρόπως οὗτος ἀδίκως ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ Ἐκκλησία οἶονεὶ εὐλογεῖ τὴν ἀδελφοκτονίαν καὶ τὰ ἄλλα ἐγκλήματα τιμῆς, οὐδέποτε στιγματίσασα αὐτά.

Εἶτα πρὸς ἀναίρεσιν τῶν περὶ τῆς ἐκκλησιαστικότητος τῆς Ἀμερικῆς λεγομένων ὑπὸ τῆς «Ἐκκλησίας» ἐπιστρατεύονται οἱ ἀφορισμοὶ γιὰ τοὺς Λασκαράτους καὶ τοὺς Ροῖδηδες καὶ τὸ ὅτι «εἶχε ἀναθεματισθῆ ἡ Πεδίον τοῦ Ἀρεως ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος». Ἄλλ' εἶναι σοβαρὸς ὁ τρόπος οὗτος τῆς πολεμικῆς; Τὸ ὅτι ἐκπρόσωποι τινεὶ τῆς Ἐκκλησίας διέπραξαν κάποτε ἐν σφάλμα, ὡς εἰς τὴν περίπτωσιν Βενιζέλου, αὐτὸ σημαίνει, ὅτι οὐδέποτε ἐν ἐκκλησιαστικὸν περιοδικὸν πρέπει νὰ ὀμιλῆ διὰ τὴν ἠθικὴν κρίσιν μᾶς ξένης χώρας; Τὸ ὅτι κάποτε κορυ-

φαίλοι ἰατροὶ παρεξέτράπησαν τυχὸν εἰς τι, αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἐν ἰατρικῶν περιοδικῶν πρέπει νὰ σιωπᾶ ἐπὶ ἐτέρων ἰατρικῶν ζητημάτων; Ἄν ὑποτεθῆ ὅτι δημοσιογράφοι τινὲς ἔχουν διαλελυμένον ἢ σεσηπῶτα οἰκογενειακὸν βίον, αὐτὸ σημαίνει, ὅτι οὐδέποτε πρέπει μία ἡμέρις νὰ ὀμιλήσῃ περὶ τῆς κρίσεως, ἣν διέρχεται ἡ οἰκογένεια εἰς ξένην χώραν; Ἡ ἂν εἰπωμεν, ὅτι ἡ ἀπομάκρυνσις ἐκ τοῦ ἑλληνορθοδόξου πνεύματος δημιουργεῖ πνευματικὴν κρίσιν εἰς ξένας χώρας, αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἰσχυρίζομεθα, ὅτι δὲν ὑπάρχουν τυχὸν καὶ παρ' ἡμῶν ἀνάλογοι παρεκτροπαί; Ἀκριβῶς, ἂν γίνεταί μνεία τῶν ἀποτελεσμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ὀδηγεῖ ἐν ταῖς ξέναις χώραις ἡ ἐκ τῶν ἑλληνορθοδόξων ἀρχῶν ἀπομάκρυνσις, αὐτὸ γίνεται πρὸς παραδειγματισμὸν τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες πολλάκις ἀντιγράφουν τὸ κακὸν παράδειγμα τῶν ξένων.

Ὁ κατ' ἐξοχὴν ρεαλιστής.

Γράφων ὁ διακεκριμένος συγγραφεὺς καὶ λόγιος κ. Κωστής Μπαστιάς ἐν τῇ «Βδραδονῇ» περὶ τῆς μοναχικῆς ὑπακοῆς, τονίζει, ὅτι αὕτη εἶναι «πρᾶξις πνευματικῆ καὶ διὰ τοῦτο εἶναι στάσις ρεαλιστικῆ. Γιατὶ δὲν ὑπάρχει πιὸ τραγικὴ ψευτιά ἀπ' τὰ ῥομαντικὰ ξεσπάσματα τοῦ ἐρωτισμοῦ, πὸν κατὰ βάθος εἶναι ἀντιρεαλιστικὰ καμώματα. Κάθε στάσις ἀντιθετὴ πρὸς τὴν πραγματικότητα εἶναι σκλαβιά. Κι' ἡ πραγματικότητα στὸν πνευματικὸν τομέα εἶναι ἡ ἀλήθεια... Στὰ χρόνια μας ὅλοι, λίγο-πολύ, μιλάμε γιὰ πραγματικότητα... Ἔτσι λογαριάζουμε τ' ἀνθρώπινα πάθη γιὰ πραγματικότητα, ἐνῶ δὲν εἶναι. Κι' ἀποφεύγοντας ὁ ἄνθρωπος τοὺς δύσκολους δρόμους, ὅπως εἶναι οἱ Πνευματικοί, δίνει στίς ψεύτικες καταστάσεις τὸ ὄνομα τῆς πραγματικότητος, καὶ κάτι περισσότερο ἀκόμα. Λογαριάζει αὕτη τὴν πραγματικότητα νόμο φυσικό, πὸν τὸν ὀνομάζει ἀνάγκη...».

Ἀληθῶς! Ἡ μακρὰν τοῦ Χριστοῦ θεώρησις τοῦ κόσμου εἶναι ἀντιρεαλιστικῆ. Βλέπει τοῦτον μόνον ὡς παρουσιάζουν αὐτὸν αἱ περιορισμένα αἰσθήσεις καὶ οὐδόλως ἐντάσσει αὐτὸν εἰς τὰς εὐρύτερας καὶ ὑπερκειμένας συναρτήσεις, τὰς ὁποίας ἀποκαλύπτει ἡ πίστις. Ὁ Χριστιανὸς εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ρεαλιστής, ἐρχόμενος εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸ «ὄντως ὄν», μὲ τὴν πραγματικότητα οὐχὶ τὴν φαινομενικὴν, ἀλλὰ τὴν πραγματικὴν. Ἐντεῦθεν ἡ προσευχή, ἡ πίστις εἰς τὴν θείαν πρόνοιαν, ἡ ἐν Χριστῷ μυστικὴ ζωὴ εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἐνέργειαι ρεαλιστικαί.

Παρὰ τὰς μεμψιμοιρίας.

Νέον δεῖγμα τοῦ ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔχει νὰ παρουσιάσῃ πολλὰς φωτεινὰς ἐκδηλώσεις κοινωνικῆς δράσεως εἶναι καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Τύπου εὐμενῶς σχολιασθὲν γεγονός, ὅτι ἐν τῇ Ἱ. Μητροπόλει Σπάρτης λειτουργεῖ Γενικὸν Φιλὸπτωχον Ταμεῖον, τὸ ὁποῖον χορηγεῖ εἰς τοὺς ἀπόρους καὶ διερχομένους ἀσθενεῖς χρηματικὰ βοηθήματα, στέγην, τροφήν, ἔξοδα ταξιδίου καὶ φάρμακα. Οἱ πόροι τοῦ ταμεῖου δημιουργοῦνται ἐνθεν μὲν ἐκ τῶν εὐπόρων ναῶν, ἐτέρωθεν δὲ ἐκ τῶν «τυχηρῶν», ἀτινα προέρχονται ἐκ τῶν ἱεροπραξιῶν τοῦ Σ. Μητροπολίτου Σπάρτης κ. Κυπριανοῦ.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι καὶ παρ' ἄλλαις

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἱερά Σύνοδος

Ἀποστολικὴ Διακονία.—Τὴν 2αν Μαΐου ἐγένετο ἡ ἑναρξίς τῆς 1' σειρᾶς τοῦ Πνευματικοῦ Φροντιστηρίου Πεντέλης. Κατ' αὐτὴν παρέστη ἐκ μέρους τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου ὁ Θεοφιλέστατος Ἐπίσκοπος Ἀχαΐας κ. Παντελεήμων, ὅστις καὶ προέστη τῆς εἰδικῆς Ἱ. Ἀκολουθίας. Ὁ Θεοφιλέστατος, ἀφοῦ διεβίβασε τὰς εὐχὰς καὶ εὐλογίας τοῦ Μακαριωτάτου, πυχῆθη εὐδόωσιν τῶν σκοπῶν τοῦ Πνευματικοῦ τούτου Φροντιστηρίου τῶν λειτουργῶν τοῦ Κυρίου.

—Ἐπὶ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας ἐλήφθη ἐπιστολὴ ἐκ τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας, διὰ τῆς ὁποίας ζητεῖται ἡ καθ' ἑβδομάδα ἀποστολὴ 200 φύλλων τῆς «Φωνῆς Κυρίου», ἵνα διανεμῶνται ταῦτα εἰς τοὺς Ἑλληνοφώνους Ὀρθοδόξους τοῦ Πατριαρχείου.

Ἐσαύτως ὁ Προϊστάμενος τοῦ Ὀρθοδόξου Ἱεροῦ Ναοῦ τοῦ Μονάχου ἐζήτησε δι' ἐπιστολῆς του τὴν δωρεὰν ἀποστολὴν 200 φύλλων τῆς «Φωνῆς Κυρίου» διὰ τὴν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ σπουδάζουσαν Ἑλληνικὴν Νεολαίαν.

Ἡδὴ ἤρχισεν ἡ ἀποστολὴ τῶν φύλλων τῆς «Φωνῆς Κυρίου» εἰς ἀμφοτέρους τοὺς αἰτουήτας.

—Εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐκδόσεων τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας ἐκυκλοφόρησαν τὰ κάτωθι νέα ἔργα:

1) Τὸ «Ἁγιολόγιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας» (ὑπὸ Σωφρονίου Εὐστρατιάδου (†), Μητροπολίτου πρ. Λεοντοπόλεως), περιέχον ἀλφαριθμητικῶς τὸν βίον πάντων τῶν Ἁγίων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Χαρτόδετον, μετὰ καλλιτεχνικοῦ ἐξωφύλλου. Σελίδες 507. Τιμᾶται δρχ. 90.

2) Ὁ 23ος τόμος τῆς Πατρολογίας, ὁ ὁποῖος περιέχει τὸ

Ἱεραῖς Μητροπόλεσιν, ὡς ἔχομεν κατ' ἐπανάληψιν γράφει, παρατηρεῖται παρομοία κοινωνικὴ δράσις, πιστοποιούσα, ὅτι ὁλονὲν ἀνιούσα εἶναι ἡ πνευματικὴ στάθμη τῆς Ἐκκλησίας μας, παρὰ τὰς μεμψιμοιρίας τῶν ἐπικριτῶν αὐτῆς. Θὰ ἦτο δὲ εὐχῆς ἔργον, ἂν εὐρίσκετο τρόπος ἡ κοινωνικὴ αὕτη δράσις τῶν Ἱ. Μητροπόλεων νὰ συστηματοποιηθῆ καὶ νὰ ἀσκητῆ καθ' ὁμοίμορφον τρόπον.

Ἐγκυμονεῖ κινδύνους.

Ὁρθῶς ὁ καθημερινὸς Τύπος ἐτόνισεν, ὅτι πάντες οἱ ἀρμόδιοι δέον νὰ ἀνησυχήσουν ἐκ τῆς ἐπ' ἐσχάτων αὐξήσεως τοῦ μεταναστευτικοῦ ρεύματος τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν. Τὸ φαινόμενον, ὡς ἐτονίσθη, «ἐγκυμονεῖ σοβαρωτάτους κινδύνους, δεδομένου, ὅτι οἱ μεταναστεύοντες ἀνήκουν κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς ἐπίλεκτον ἀπὸ πάσης ἀπόψεως καὶ ὑγιεστέρων μερίδων τῆς ἑλληνικῆς νεότητος τῶν ἐργατικῶν καὶ ἀγροτικῶν πληθυσμῶν».

Ἐντεῦθεν καθίσταται ἐπιβεβλημένη ἡ ἀμεσος καὶ θετικὴ ἀντιμετώπισις τοῦ ζητήματος αὐτοῦ. Πάντες οἱ ἀρμόδιοι πρέπει νὰ ἀντιμετωπίσουν σοβαρῶς τὸ ζήτημα τῆς βελτιώσεως τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἐπαίθρῳ καὶ νὰ ἀναλάβουν ἐκστρατείας, ἵνα διαφωτισθοῦν σχετικῶς οἱ νέοι πρὸς ἀνακοπήν τοῦ ρεύματος τῆς φηγῆς. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου καλοῦνται νὰ παῖξουν σημαντικὸν ὄλον καὶ οἱ ἐδλαβέστατοι ἐφημέριοι, διαφωτίζοντας τὰ ποιμνιά των ἐπὶ τῶν ὀλεθρίων συνεπειῶν τῆς ἀφαιμάξεως αὐτῆς, ἣν ὑφίσταται τὸ σῶμα τῆς Ἑλληνικῆς Πατρίδος.

Ε' μέρος του έργου του Εύσεβιου Καισαρείας: «Ερμηνεία εις τους Ψαλμούς».

Ι. 'Αρχιεπισκοπή 'Αθηνών

— Τῆ 2α Μαΐου ὁ Μακαριώτατος 'Αρχιεπίσκοπος 'Αθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Θεόκλητος προήδρευσε συνεδρίας τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Τ.Α.Κ.Ε.

— Τῆ 3ῃ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ὁ Μακαριώτατος 'Αρχιεπίσκοπος προήδρευσε συνεδρίας τοῦ Δ.Συμβουλίου τοῦ Ο.Δ.Ε.Π.

— Τῆ 6ῃ Μαΐου ὁ Μακαριώτατος 'Αρχιεπίσκοπος προέστη Δοξολογίας ἐν τῷ Ἱ. Ναῷ τῆς Μητροπόλεως ἐπὶ τῇ ἀφίξει τοῦ Μακ. 'Αρχιεπισκόπου Βορείου καὶ Νοτίου Ἀμερικής κ. Ἰακώβου.

— Τῆ 13ῃ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ὁ Μακαριώτατος προήδρευσε συνεδρίας τοῦ Δ. Συμβουλίου Ο.Δ.Ε.Π.

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΡΩΣΙΑΣ

Εἰς ἄρθρον του δημοσιευθὲν τὸν Ἀπρίλιον ἐ. ἔ. εἰς τὸ ἐν Ἀμβούργῳ ἐκδιδόμενον μηνιαῖον περιοδικὸν «Zeitwende», ὁ αἰδεσ. Francis House, γραμματεὺς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν, γράφει περὶ τῶν προβλημάτων τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας βάσει τῶν ἐντυπώσεών του, τὰς ὁποίας ἀπεκόμισε τὸν παρελθόντα Δεκέμβριον, ὅτε ἐπεσκέφθη τὴν Ρωσικὴν Ἐκκλησίαν ὡς μέλος μίας ἀντιπροσωπείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Συμβουλίου.

Ποτὲ δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφεύγη, λέγει ὁ αἰδεσ. House, ὅτι αἱ σχέσεις τῶν ἐν Ρωσίᾳ Ἐκκλησιῶν πρὸς τὰς ἐκτὸς τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως Ἐκκλησίας ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὰς ἀποφάσεις τῆς Κυβερνήσεως.

Πρὸς τὸ παρόν, συνεχίζει ὁ ἀρθρογράφος, τὸ κύριον πρόβλημα τῆς Ρωσικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶναι ὁ ὕλικὸς πλοῦτος τῆς. Οἱ πιστοὶ προσέρχονται εἰς τοὺς ναοὺς κατὰ χιλιάδας, ἡ χαρὰ των νὰ δίδουν εἶναι μεγάλη, ἀλλ' αἱ δυνατότητες χρησιμοποίησεως τῶν συλλεγέντων χρημάτων εἶναι περιορισμένα. Τὰ χρήματα αὐτὰ δύνανται νὰ διατεθοῦν διὰ τὴν ἀνέγερσιν ναῶν, κατασκευὴν ἀμφίων καὶ ἱερῶν σκευῶν καὶ μισθοδοσίαν τοῦ κλήρου, οὐχὶ ὅμως καὶ διὰ τὴν διαπαιδαγώγησιν, τὴν εὐποιῶν καὶ τὴν ἐκδοσιν βιβλίων.

Ἐτερον πρόβλημα, τὸ ὁποῖον τίθεται ἐνώπιον τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, εἶναι τὸ ζήτημα τῆς συντηρήσεως τῆς λειτουργίας καὶ γενικῶς τῶν μακρῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν, διότι ὠρισμένα ἄτομα (κυρίως οἱ ἐργάται) δὲν δύνανται νὰ τὰς παρακολουθοῦν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους.

Τέλος ὁ ἀρθρογράφος τονίζει, ὅτι εἶναι ἐξησφαλισμένη ἡ κατάρτισις ὑποψηφίων διὰ τὸν κλῆρον, διότι ἡ Ἐκκλησία δύνανται εὐκόλως νὰ εὔρη κατ' ἔτος χιλίους καὶ πλέον ὑποψηφίους διὰ τὰς ἱερατικὰς καὶ Θεολογικὰς τῆς Σχολᾶς.

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

Εἰς προσφάτους δηλώσεις του περὶ εἰρήνης καὶ φιλίας μεταξὺ τῶν βαλκανικῶν λαῶν καὶ περὶ μετατροπῆς τῆς Βαλκανικῆς εἰς ἀπύραυλον ζώνην, αἱ ὁποῖαι ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸ ὑπ' ἀρ. 14 φύλλον τῆς 9ῆς Ἀπριλίου 1960 τοῦ ἐπισημοῦ ὄργανου τῆς Ἐκκλησίας Βουλγαρίας «Τσερκόβεν Βέστνικ», ὁ «Προκαθήμενος» τῆς Ἐκκλησίας Βουλγαρίας κ. Κύριλλος ὑπεγράμμισε μεταξὺ ἄλλων τὰ ἑξῆς: «Δύνανται αἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι νὰ πράξουν τι διὰ μίαν πραγματικὴν καὶ πλήρη εἰρήνην εἰς τὴν Βαλκανικὴν, ἀπαλασσομένων τῶν βαλκανικῶν χωρῶν τῶν ἀτομικῶν καὶ πυραυλικῶν ὄπλων; Δύνανται νὰ πράξουν πολλὰ. Αὐτὸ τὸ ἀπαιτεῖ πρὸ πάντων ἡ Χριστιανικὴ διδασκαλία. Ἐπειτα, αἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι ὑπῆρξαν πάντοτε πατριωτικαὶ καὶ ἔθνικαί. Διὰ τοῦτο αὐταὶ πρέπει νὰ ἐνδιαφέρονται διὰ τοιαύτας σχέσεις μεταξὺ τῶν βαλκανικῶν λαῶν, ὥστε οἱ λαοὶ αὐτοὶ νὰ μὴ δοκιμάσουν τὰς φρικαλεότητας τοῦ πολέμου. Αὐτὸς εἶναι ὁ καλύτερος πατριωτισμὸς, διότι ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν λαὸν ἐκδηλοῦται ρεαλιστικῶς. Κατὰ ποῖον τρόπον δύνανται νὰ βοηθήσουν αἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι; Διὰ τῆς ὑψώσεως τῆς φωνῆς των πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἰδέας περὶ μετατροπῆς τῆς Βαλκανικῆς εἰς ζώνην εἰρήνης καὶ διὰ τῆς ὑποστηρίξεως πάσης προσπάθειας πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτήν. Ἐλπίζομεν ὅτι αὐτὸ τὸ κατανοοῦν ἔτι καλύτερον καὶ οἱ Προκαθήμενοι τῶν λοιπῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῆς Βαλκανικῆς καὶ ὅτι οὗτοι δὲν θὰ παραλείψουν νὰ ἐκπληρώσουν τὸ χρέος των».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

'Αρχιεπισκοπή 'Αθηνών

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 47 ἐδ. 2 τοῦ Α. Ν. 2200/40 «Περὶ Ἱ. Ναῶν καὶ Ἐφημερίων», ὡς ἐτροποποιήθη καὶ διὰ μεταγενεστέρων νομοθετικῶν διαταγμάτων, προκειμένου ἵνα προβῶμεν εἰς ἀνακήρυξιν ὑποψηφίου διὰ τὴν πληρωσιν τῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς Ναοῖς α') Ἀγίας Σοφίας Ψυχικοῦ, β') Ἀγίου Γεωργίου Ψυχικοῦ, γ') Ὁσίας Ἐένης Νικαίας, δ') Ἀγίου Γεωργίου Νικαίας καὶ ε') Ἀγίου Νείλου Πειραιῶς, ὑπαρχουσῶν κενῶν θέσεων ἐνὸς τακτικοῦ Ἐφημερίου, καλοῦμεν τοὺς βουλομένους καὶ ἔχοντας τὰ ὑπὸ τοῦ Νόμου ἀπαιτούμενα προσόντα τῆς ἀμέσου κατωτέρας κατηγορίας, ὅπως ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς παρούσης διακηρύξεως ἐν τῇ «Ἐκκλησίᾳ», ὑποβάλλωσιν ἡμῖν τὰ νενομισμένα πιστοποιητικὰ διὰ τὰ περαιτέρω.

Ἐν Ἀθῆναις τῇ 11ῃ Μαΐου 1960

† Ὁ Ἀθηνῶν Θεόκλητος.

Ἱερά Μητρόπολις Καρυστίας καὶ Σκύρου

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τῶν ἄρθρων 46 καὶ 47 τοῦ Α. Ν. 2200/40 «Περὶ Ἱερῶν Ναῶν καὶ Ἐφημερίων», καλοῦμεν τοὺς βουλομένους καὶ ἔχοντας τὰ κανονικὰ καὶ νόμιμα προσόντα, ὅπως καταλάβωσιν τὴν κενὴν ὄργανικὴν θέσιν τακτικοῦ Ἐφημερίου τῆς ἐνορίας τοῦ Ἱ. Ναοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου Ὁξυλίθου, ἵνα ὑποβάλλωσιν ἡμῖν ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς παρούσης τὰ ἀπαιτούμενα δικαιολογητικὰ, προκειμένου νὰ προβῶμεν εἰς ἀνακήρυξιν ὑποψηφίου.

Ἐν Κύμῃ τῇ 1ῃ Μαΐου 1960

† Ὁ Καρυστίας καὶ Σκύρου Χρυσόστομος.

«ΕΚΚΛΗΣΙΑ»

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
Ἐκδιδόμενον κατὰ δεκαπενθήμερον

ΕΠΟΠΤΕΥΟΥΣΑ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

† Ὁ Ἀθηνῶν ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ

† Ὁ Βεροῖας καὶ Ναούσης ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ

† Ὁ Πατρῶν ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ Κ. ΣΠΕΡΑΝΤΣΑΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Θεοδ. Σπεράντσα, Ὁ καλύτερος ὕμνος.

Ἐόρτια Γράμματα.

Τὸ Χρονικὸν τῶν ἐργασιῶν τῆς ΙΣΤ' Συνόδου τῆς Σεπτῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Βασ. Ἰωαννίδου, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Τὸ ἐν Ρόδῳ Συνέδριον τῆς Κ. Ε. τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν (19-28 Αὐγούστου 1959) (συνέχεια).

Κωνσταντῖνου Καλοῦρη, Ἐντεταλμένου Ὑφηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἡ οὐσία τῆς Ὁρθοδόξου Ἀγιογραφίας (ΣΤ').

Ἀνδρέου Θεοδώρου, Ὑφηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἦτο ὁ Ἰουστίνος Χριστιανὸς φιλοσοφῶν ἢ φιλόσοφος χριστιανίζων; (Γ')

Ἀρχιμ. Αἰμιλιανοῦ Τιμιᾶδου, Ἀπὸ τὸ δράμα τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου (Β').

Διακόνου Παν. Χ. Σιμιγιάτου, Μετέβη ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας εἰς Ρωσίαν;

Παρατηρήσεων ἐπὶ τῆς

Ἐκκλησιαστικῆς Χρονικᾶς.

Προκηρύξεις ἐκλογῆς ἱερῶν.